

REVISTA ISTORICĂ

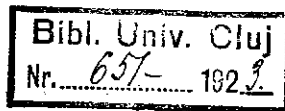
= Dări de seamă, =
documente și notițe.

PUBLICATĂ

DE
BCU Cluj / Central University Library Cluj

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC“

1919

SUMARIUL :

N. Iorga : † Émile Picot.

N. Iorga : Relații culturale greco-române.

Șt. Ciobanu : Orașelele din împrejurimile Bolgradului

Pr. D. Furtună : Insemnări de prin biserică.

N. Iorga și Iuliu Tuducescu : CRONICĂ.

Manuscrisele se trimite d-lui N. Iorga, București,
Str. Al. Depărățianu, 2.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Administrația : București, Tipografia „Cultura
Neamului Românesc“, Strada Lipsicanii
Noi, 12 (colț cu Domnița Anastasia).

Pentru cărțile despre care se fac recenzii care le
recomandă, se poate reținea, după dorință,
anunțul pe copertă.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SEAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —
PUBLICATĂ de N. IORGA CU CONCURSUL MAI MULȚOR SPECIALIȘTI

† ÉMILE PICOT

În totala noastră încercuire de la Iași și chiar după aceia, în așa de grele legături, mai mult accidentale, dintre România liberată și liberatorul Apus, n'am aflat despre încetarea din viață a unui om pe care, cu toate legăturile lui de familie, ce-i impuneau simpatii față de poporul maghiar, România întregită l-ar fi bucurat, fiindcă nu se poate ca o viață întreagă, să fi cercetat cineva istoria unui popor, să-i fi cunoscut luptele, să-i fi descoperit vechile suferinți, să-i fi atins sfintele speranțe fără ca între acesta și dînsul să se creeze legături de acelea pe care nimic nu le poate rupe.

Acest om, care, astfel, a fost amintit doar într'un colț din ziarul de la Paris al partidului d-lui Tache Ionescu, La Roumanie, fără ca presa din țară, presa, dușmană a sufletului românesc, de aici, din București, ori biata presă lipsită de informații din Iași, să iea notă despre dispariția lui, trebuie înfățișat însă poporului nostru la cea d'întăiu știre, fie ea și atît de tîrzie, veche de aproape jumătate de an, a dispariției sale.

E Émile Picot.

Întîmplarea l-a pus în legătură cu țara noastră. Secretariatul princiar, apoi regal, care a introdus în intimitățile noastre politice atîția oameni fără credință, fără iubire față de noi, fără înțelegere față de inexorabila necesitate a scopurilor noastre naționale, a fost odată incredințat și unui tînăr Frances, inteligent și harnic, pe care-l puteau interesa, dacă nu și pasiona — căci Picot nu era nici un romantic, nici un sentimental, și anume engouements, totuși atît de nobile, erau străine de firea lui socotită — elementele vieții noastre în trecut, atît cele politice, cît și cele culturale chiar.

Émile Picot, era o fire de erudit, dintre aceia cărora de la sine li se alipește — proștii o adaugă și altora, crezînd că astfel și-i fac inferiori printr'o condescendență recunoaștere — calificăția de „benedictini”. Avea vocația bibliografului care caută cu neobosită sîrguință ceia ce descopere cu o bucurie fără margini, care etichetează cu o admirabilă ordine și, care, în sfîrșit, presintă, la vremea sa, cînd crede că întreg cîmpul, până la ultimul spic rătăcit sau ascuns, a fost explorat, cu suprema satisfacție rezultatele unei munci de care puțini pot fi capabili.

Astfel, învățînd românește, răpede și bine, atîta cît să nu uite niciodată, și fără necontentul contact viu, această limbă, sora limbii sale, cetînd în original acele cronici care sînt o comoară de cuvinte și de întorsături stilisice, vrednice să fie cunoscute și înviate, el ajuns, până să aibă ideia unei activități științifice închinată Romînilor, la hotărîrea de a începe la Paris lecții private la graiul nostru.

Picot, secretarul domnesc din București, a fost apoi consul la Timișoara, a cumpărat, acolo 'n Banat ori și peste Dunăre, cai pentru remonta armatei franceze. O bucată de vreme, viața lui avu astfel atingere mai mult cu interese practice, de negoț. Și i s'a părut că pentru Francesi, la cari marea tradiție nobilă a epocii lui Michelet, lui Edgar Quinet, lui Bataillard — ca să nu mai vorbim de epoca lui Vaillant și a directorilor de școală din Iași, cari învățaseră pe un Mihail Kogălniceanu — se încheiase, ar avea un interes, în legătură cu activitatea practică ce ar putea ei să desfășoare în Orient, cunoștința limbii noastre.

Aceasta e originea învățămîntului de românește la Școala limbilor orientale.

Rostul nostru, așa de apropiat de al neamurilor latine din Vestul cu origini romanice, pus alături de graiurile și de jargoanele Orientului semit și turanian, era în adevăr o ciudățenie, pe care, de oare ce altă catedră de românește nu mai era în Franța întregă și mai ales în acest Paris plin de atîta învățătura în domeniile cele mai neașteptate, o puteam simți și ca o jignire, o mare jignire nemeritată pentru un popor care

a căutat totdeauna să cunoască tot ce privește Franța ca pe niște lucruri ce ar face parte din propriul său patrimoniu, din propria sa avere, și a adăus totdeauna la această cunoștință, pe lângă îndemnurile tradiției și cerințele modei, și o sinceră iubire.

Dar, oricum, se învăța românește la Paris, și cutare elev al lui Picot, care, în loc de a se face consul ori de a căuta speculații în Orient, era bibliotecar la Națională, arăta că lecțiile învățatului profesor puteau deștepta și anumite curioșități distinse în sufletul ascultătorilor, oricât de real ar fi fost făcuie.

Dar bibliograful de vocație nu se lăsă înăbușit de nicio altă preocupare sau îndatorire. Se pare că, explicând școlărilor săi, ca un adevărat și simplu text de limbă, leatopisetul bătrînului Vornic Ureche, profesorul ajunsese la ideia de a-l retipări la Paris, nu după manuscrise, care nu-i stăteau la îndemînă, dar, pentru a fi totuși o notă de raritate, în litere chirilice, oricât ar fi creat această un zid de veche piatră slavonă între limba noastră și publicul frances. A pus în față traducerea francesă, dar, mai ales, a grămădit în note, nu simpla indicație a izvoarelor care luminau și complectau pe cronicar, ci însuși textul lor. Își poate închipui cineva ce mână cerească pentru cercetătorii istorici de la noi, cari n'aveau totdeauna o bună bibliotecă la îndemînă ori cari găseau mai comod să afle „totul” în cuprinsul unei singure cărți!

Ar fi putut face pentru noi, cu cît știa și cu cît era în stare să mai afle, mult mai mult, dacă am fi făcut parte și din alt cerc decît al curioșității sale bibliografice. Dar autornl studiilor asupra relațiilor dintre Franța și Italia în secolul al XVI-lea, alcătuitorul catalogului științific al bibliotecii Rothschild, n'avea destulă vreme pentru aceasta, și astfel a trebuit să ne mulțămim cu note asupra istoriei literare românești (Nicolae Milescu) ori asupra tiparului nostru, de la vechile cărți slavone de după 1500 la lucrările Rusului Strilbițchi. În vreme și mai nouă îmi oferise — din nenorocire prea tîrziu, — la 1902, o contribuție la Prinosul Sturdza,

Nu știu cât vom fi arătat la moartea lui Émile Picot o recunoștință care e în cele mai frumoase tradiții ale poporului nostru. Sînt sigur că nu s'a luat încă nicio măsură pentru ca să putem avea partea românească din frumoasa lui bibliotecă și notele lui, care trebuie să fie numeroase și importante, asupra vieții noastre naționale.

N'am voit însă ca o comemorare pe deplin cuvenită să lipsească în presa României. Și la dînsa să-mi fie iertat să adaug o dorință: aceia ca după fasa erudiției bibliografice ori a erudiției filologice, care i-a urmat, să revie, în atenția față de noi a marelui popor frances, care a fost aliatul nostru și un așa de puternic sprijin în războiul unității naționale, acea fasă de înțelegătoare și sensibilă prețuire a sufletului nostru între, demn de a fi cunoscut, credem, în totalitatea lui originală

(„Neamul Românesc.”)

N. Iorga

Emile Picot și scrierile lui

Cu privire la Émile Picot, dăm, după *La Grande Encyclopédie*, următoarele date, datorite unui vechiu elev, asupra lui:

«Picot (Aug. Émile), erudit frances, născut la Paris la 23 Septembre 1844. Șef de cabinet al Domnitorului Carol al României (Sept. 1866 - Dec. 1867), vice-consul al Franței în Timișoara (1869-72), însărcinat cu cursul de limba romină la *École des langues orientales vivantes*, a publicat: *Les Serbes de Hongrie* Praga (1873-74), care a ridicat vii polemici în Ungaria; *Alexandre le Bon, prince de Moldavie* (Viena, 1822, împreună cu Bengescu), *Chants populaires des Roumains de Serbie* (1889). Bibliograf distins, el a dat: «Les Catalogues de la bibliothèque de James de Rothschild» (1885-7, 2 vol.), și «Cat. du cabinet des livres de Chantilly» (1890); «Bibliographie Cornélienne» (1875); «Pierre Gringoire» (1877); «la Sottie en France» (1878); «Documents pour servir à l'histoire de l'ancien théâtre français» (1878-82), etc.».

Cele mai interesante lucrări ale lui pentru noi, Romîni, nu sînt trecute în această euumerare cu totul sumară a lucrărilor lui, din Enciclopedie, ci ar fi cuprinse tocmai în acel «etc.» de la sfîrșitul articolului.

De unele dintr'însele s'a ocupat d-l Iorga în articolul său consacrat lui Picot. Le dăm, cupă Catalogul Academiei Romîne:

La Question des Israéïtes Roumains au point de vue du droit, Paris, 1868 (trad. din fr. de A. Bujes, Bacău, 1875); *Notice biographique et bibliographique sur Nicolas Spatar Milescu*,

ambasadeur du Tzar Alexis Mihailovič en Chine, Paris (există și o dare de samă de P. Sircu, 1 broșură în fr.); *Documents pour servir à l'Étude des dialectes roumains*, Paris; *Les Roumains de la Macédoine*, Paris, 1875; *Leçon d'ouverture du cours de langue et de littérature roumaines à l'Écoles des langues orientales vivantes de Paris*, 1876; *Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIV-ème siècle jusqu'à l'an 1594, par Grégoire Urechi*, 1878; *Notice biographique et bibliographique sur l'imprimeur Anthime d'Ivir, Métropolitain de Valachie*, 1886; *Coup d'oeil sur l'histoire de la typographie dans les pays roumains au XVI-ème siècle*, 1895; *Notice bibliographique sur le protopope, Mihail Strëlbickij, graveur et imprimeur à Iassi, à Mogilev de Podolie et à Dubossar*, 1905 (cf. *Mélanges offerts à M. É. Picot, par ses amis et ses élèves*, Paris, 1913 (2 vol.)); împreună cu Hatoulet (J.). *Proverbes béarnais, accompagnés d'un vocabulaire*, Paris-Leipzig, 1862.

R. Caracaș

Relații culturale greco-române

După cărțile bibliotecii din Ploiești

Ploieștii au un trecut cultural asupra căruia nu s'a oprit în de ajuns atenția. El e în legătură cu acele școli care, la început supt influența grecească ce se întâlnește pretutindeni până dincolo de începutul veacului al XIX-lea, au primit apoi și îndreptări din Apus. La Ploiești a petrecut un timp și preotul, dascălul, editorul de cărți, desemnatorul Polizoii Contu, care pomeneste această ședere în lucrarea sa *Ἡθικαὶ φαντασίαι ἐπὶ τῆς κατὰ Πλοέστιον διατριβῆς αὐτοῦ*, înaintea de 1821.

Multe cărți grecești, unele dintre dinsele foarte rari, care se găsesc adunate în biblioteca Liceului, din fericire cruțată de distrugere în cursul teribilelor evenimente ce s'au desfășurat acuma în urmă și acolo, dovedesc ce mult a fost răspîdită și înțeleasă această «cultură superioară» a timpului. Din ele scoatem notele, ce vor urmă, asupra relațiilor dintre civilizația elenismului modern și propria noastră civilizație națională, dezvoltându-se paralel cu aceia.

A venit un moment însă cînd aceasta, care-și avea rădăcinile în pămîntul țerii ca și în trecutul ei, a învins cu totul. Și Ploieștii și-au avut, ca întăiu învățător românesc, în 1818, la biserica Precistei, pe Naum Rîmniceanu, cronicarul, predicatorul crezului național, care deschidea școala-i publică cu patru clase, la 22 April din acel an, rămînînd până în 1821¹. Apoi, în timpul

¹ Iorga, *Ist. literaturii romine în secolul al XVIII-lea*, II, pp. 313-4. Zilot Romînul își avea o vie lingă Ploiești; *ibid.*, p. 355.

cînd latinistul ardelean David Almăşeanu făcea şcoală copiilor în Vălenii-de-Munte, ştiam că a stat aici o bucată de vreme pe o catedră de şcoală «secundară» acel Ioan Codru Drăguşeanu, care merită să rămîie vestit în istoria literaturii româneşti prin pătrunzătoarele, spiritualele şi înțeleptele lui scrisori din Apusul pe care de la 1835 înainte l-a străbătut în atîtea sensuri şi de a cărui viaţă s'a străbătut însuşi așa de mult.

Biblioteca Liceului mi-a scos înainte însă pentru întăia oară gramatica lui, lucrată, dar cu un bun simţ şi cu o înţelegere a nevoilor practice, cu o definire a hotarelor până la care pot să meargă inovațiile, care lipseşte în original, după cartea revoluţionară a lui August Treb. Laurian. Opera poartă titlul: *Elementele gramaticii romîne, estrase din Tentamen criticum, cu adausă de regule simple și diverse anstăciuni pentru usul scolarilor începători* şi a fost publicată la Ploieşti (el scrie «Ploieşti», nu Ploeşti) în 1848, probabil în lunile revoluţiei. E iscălită, cu numele pe care şi-l luase atunci scriitorul nostru: «Ioane Germaniu Codru, profesor în scoala elementară de Ploieşti».

E o lucrare remarcabilă din multe puncte de vedere. Prefaţa, plină de socoteală cuminte, ar merita să fie reproduşă. E scurtă, dar cuprinzătoare. Exemplele sînt foarte bine alese, cuprînd o limbă foarte singură şi au, mai ales, o notă populară care se cerea relevată.

«Ioane Germaniu Codru», «profesorul» întimplător, s'a dus pentru a juca un însemnat rol politic în Ardeal, în Făgăraşul său, dar la şcoala ploieşteană a rămas cineva de aici, care avea pentru timpul său cunoştinţi neobişnuite şi era dornic să li dea o cît mai largă întrebuiţare, cineva care se iniţiase însuşi cu o nebiruită stăruinţă de autodidact în noua viaţă de civilizaţie a Apusului, a Françiei mai ales. E vorba de Ioan Gherasim Gorjan, care fusese, în epoca Regulamentului Organic, dascăl la Vălenii-de-Munte, unde avu legături cu consulul engles Blutte, despre a cărui operă privitoare la ţerile noastre a vorbit, revelîndu-şi-se într'unul din calendarele sale, bine cunoscute¹.

Între cărţile de şcoală ale bibliotecii de care ne ocupăm este şi una pe care o aveam mai de mult în biblioteca mea, dar care e cu totul uitată, de şi interesează supt multe raporturi. E vorba de partea a treia din «Cursul de limbă francesă» al lui Antonin Roques, profesorul din Bucureşti care a fost însuşi poet în limba sa până ce şi-a luat curajul să înfăţişeze în versuri româneşti, pentru teatru, patima lui Vodă Brîncoveanul.

¹ *Revista istorică*, I, p. 131 şi urm. — Pentru ultimii ani ai lui Drăguşeanu v. I. Urban Iarnik, *Între Romîni*, Sibiu, 1917, p. 31 şi urm.

Volumul are un rost deosebit pentru Ploiești pentru că în el, pe lângă alte poezii franceze, scrise aici la noi, se cuprinde și aceea pe care lui Gorjan, care se stinsese în acel oraș la capătul unei lungi vieți de muncă spornică și modestă, i-o închină un Frances care locuia și el în Ploiești, F. Robin. Am crezut că e bine să reproducem o parte din ea, pentru mai buna cunoaștere a mai vechii noastre literaturi, ca și pentru îmbogățirea științelor noastre despre relațiile franco-române :

La Mort de Jean Gorjan, ancien professeur, auteur d'un dictionnaire inédit de la langue roumaine, etc.

*Il meurt, et son secret le suit dans le tombeau.
 Dans un hymen fécond il mêlait les langages :
 Il laisse leurs foetus épars dans ses ouvrages.
 La langue d'Attila, la langue des Romains,
 La langue des vieux Grecs, la langue des Germains
 D'éclairs inespérés illuminaient ses pages ;
 L'Arabe le menait aux attiques rivages.
 La France et l'Allemagne auraient à ses tributs
 Ouvert l'Académie, ouvert leurs Instituts.
 Paisible, il se cachait dans son modeste asile,
 Hôte humble de Ploesti, Ploesti, l'humble ville,
 Il s'occupait encor de son peuple écolier,
 Et lui parlait encor à travers le papier,
 Ce digne vétéran descendu de sa chaire
 Et n'étant plus leur maître, était toujours leurs père.
 Dans son frais hermitage, asile des labeurs,
 Il aimait recevoir ses pâles successeurs.
 Qui venaient admirer cette sainte vieillesse,
 Et cueillir les trésors d'une docte largesse.
 Tel un guerrier blanchi voit de jeunes guerriers,
 Rangés à ses côtés, écouter ses lauriers.*

*C'est là qu'il me reçut, ce vieillard vénérable,
 Qu'il m'offrit ses conseils, ses jardins et sa table.
 Il m'accueillit en frère, en collègue, en égal ;
 Au raisin de sa vigne, au mets national
 Me convia, me fit, cordial et prodigue,
 Goûter ses chasselas, mordre à sa mamaligüe.
 Sous un berceau plein d'ombre, et sur un siège herbeux.
 J'étais libre et content, à mon aise et verbeux.
 Je savourais les fruits, le vin et la nature,
 J'écoutais les oiseaux, j'admiraï la verdure ;
 Je me croyais vraiment au banquet de Platon,*

*Je n'apercevais pas la Mort, monstre glouton,
Qui venait pour saisir ce vieillard par derrière
Et faisait de sa fête une fête dernière.*

*Elle vint en sournoise, et, sans pousser un cri,
Elle vint le surprendre en son champêtre abri ;
Elle vint l'immoler au milieu de ses livres,
Et sur ses membres froids répandit ses froids givres.
Elle vint, et soudain cette image de Dieu
Ne fut plus qu'un corps vain, sans chaleur et sans feu ;
Elle vint m'enlever, de son souffle homicide,
Mon ami, mon Nestor, et mon chef et mon guide !...
Il expire, j'accours, et je ne trouve plus
Qu'une veuve, des pleurs, des regrets superflus.
Il était étendu sur son lit de parade.
Comme pour la dernière et suprême accolade.
Il paraissait vers nous tendre ses bras amis.
Serein et revêtu de ses plus beaux habits,
Ses chères fleurs aux pieds, des fruits d'or sur sa tête,
Il semblait au tombeau marcher comme à sa fête ;
Et son noble visage avait la majesté
D'un Élu qui s'avance à la félicité,
Et chacun, à l'aspect de cette face auguste,
Se disait, tout ému : „Voilà la mort du juste !“.*

Și acum să venim la cărțile grecești în legătură cu noi, pe care le-am găsit pentru întâia oară acolo, chiar dacă ele se află și în Biblioteca Academiei noastre.

Am găsit astfel un *Lexicon graeco-latinum*, din Lyon, 1663, al lui Ioan Scapula, care poartă iscălitura unui Grec din Kozane : 'Ex τῶν τοῦ Ἀρμενίου Ἰωάννου ἐκ (?) Κοζάνης. Apoi un *Lexicon latinum et theodiscum* de Born (Lipsca 1780), pe care e scris : «Ex libris Demetrij Ioannis Sacellarij». Să mai notăm în același domeniu Gramatica greco-turcă (1812) a lui Dimitrie Alexandridi, medicul din Viena care a scris și o Istorie a Eladei, dar care interesează mai mult prin partea pe care a dat-o mișcării literare de la noi în foaia sa «Telegraful filologic», despre care am vorbit altă dată în «Analele Academiei Române» (1916); un exemplar din foarte eleganta ediție și traducere în latinește a Odiseii și Batrahomiomahiei de acel Ștefan Bergler, din Brașov, care a fost oaspetele și colaboratorul literar al lui Nicolae Mavrocordat : *Homeri Odyssea, Batrachomyomachia, Hymni et epigrammata, graece et latine, curante St. Berglero, Transsylvano, Amsterdam 1707. Pe*

o ediție din Cambridge, 1711, a Odiseii iscălește la 1743 cineva din Larisa: *Καὶ τὸδε κτῆμα Γεωργίου τοῦ Αλαριτσίου, Γεωργίου 1742.*

Înainte de a da însemnările românești pe unele cărți grecești și listele de prenumeranți care cuprind atâtea lămuriri asupra personalităților și chiar așezămintelor timpului, iată care sînt ineseși operele care chiamă luarea aminte asupra lor.

N'am văzut aiurea cărticica «Florilegiul» de extrase din Scriptură, traduse din nemțește în aplă, pentru folosul școlarilor de catehism, de către Polihronie Dimitriu Tracul, student în medicină, și tipărită cu cheltuiala lui Rizo Dormúsi din Tyrnabos (în Tesalia), la tipografia lui Sommer, în 1775 (*Ἱερὸν ἀπάνθισμα περιέχον τέσσαρας καὶ ἑκατὸν ἱστορίας τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης, μεταφρασθῆν ἐκ τῆς γερμανικῆς εἰς τὴν κοινωτέραν τῶν νῶν Ἑλλήνων διάλεκτον πρὸς βῆδιον προσιταγωγὴν τῶν παιδῶν εἰς τὰ θεῖα ὑπὸ Πολυχρονίου Δημητρίου τοῦ Θρακῆος, τοῦ περὶ τὰ τῆς λατρικῆς μαθήματα στοναδίζοντος. ἐκδοθῆν διὰ βακάνης τοῦ τιμωτάτου ἐν πραγματοποιεῖταις κορίου Πέτρου Δορμουῦση, τοῦ ἐκ Τυρνάβου, ἐν Αλεξίᾳ τῆς Σαζονίας, ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Σόμμερ, ἔτει 1775*).

Cărticica e însemnată pentru noi prin aceia că dă chipul lui Grigore Alexandru-Vodă Ghica, dedicîndu-i-se lui, ca Domn al Moldovei, lucrarea. *El e acela care a servit de model chipului pus în medalion — acesta e păstrat, deci, întreg — după care s'a luat figura cunoscută a Voevodului, care împodobeste volumul VIII din colecția Hurmuzaki. În această reproducere portretul e întors spre stînga, și s'au introdus și unele, foarte mici, modificări, ca în ceia ce privește surguciul.*

Și, fiindcă e vorba de studenți greci de la noi în Apus, găsim aici și tesa latină a unui Filiti, Epirot, avînd legături cu țara, — tesaă presintată la Halle, cîteva decenii mai tîrziu, în 1808: *De decremento altero hominum aetatis periodo seu de marasmo senili in specie.* Acest «Constantinus Anastasiades Philites, Epirota», era și membru al societății de mineralogie din Iena și al societății de științe din Halle («societ. mineral. jenensis et societ. natur. cur. halensis sodalis»).

Rolul, la Viena: de librari, de tipografi, de răspînditori de cărți apusene la noi al Macedonenilor frați Marcu Puliu, Puiu, e cunoscut. Acum în urmă am văzut o ediție din Phrantzes, poate

după manuscript, ieșită de supt teascurile lor. Adăugim acum frumoasa tipăritură, din 1798, cu un portret din 1797, a unei cărți a lui Cosma Bălan, preotul și dascălul din Ianina (Κοσμάς ἱερέως Μπαλάνου, ἱερέως Βασιλοπόδου). Tipografia e a Macedonenilor -- παρὰ Μαρκ. Πούλου (observați accentul) --, iar cheltuiială a fraților Zosimă.

Se știe de filologii greci că vestitele cugetări ale lui La Rochefoucauld au fost traduse în limba lor încă de la 1804, în oficiul de asemenea traduceri, care era, la sfârșitul veacului al XVIII-lea și la începutul celui al XIX-lea, în Viena. Nu se observase că această traducere e făcută de tinărul boier muntean Ștefan Haği Moscu și cuprinde o închinare către tatăl său, Marele-Vistier Ioan (Γνωμοι και παρέχεις ἕθελαι τοῦ κοβίου Φραγκίσκου δούκως de la Rochefoucauld, ἐκ τῆς γαλλικῆς ὑπὸ Στεφάνου Ἰωάννου X. Μόσχου μεταφρασθεῖσαι, Viena, 1804).

Culegerea de poesii a lui Alexandru Ioan Mavrocordat, publicată în exilul lui din Moscova, la 1810: Βόσπορος ἐν Βορυσθένηι, «Bosforul la Boristene», pe care o am și în biblioteca mea, cu aceeași legătură de piele, a ediției deci, se află și aici, cu însemnarea, nu fără interes: «Eu Căpăruși Alecu, al jupân Iancu Cofetaru». În minile feciorului de cofetar căzuse lucrarea de sigur din biblioteca unui mare boier căruia i-o trimesese însuși fostul Domn.

Cunoaștem traducerea din italienește a piesei lui Metastasio, *Ahilefs la Schiros*, de Iordachi Slătineanu, Marele-Păharnic. Scrisă la 1797 și tipărită la Sibiu, fără arătare de an, ea a fost tăcută după «grecie». Știam însă că acest Slătineanu putea redacta la 1805 o petiție către Agenția austriacă în italienește, iscăind «Giorgio Slatignano Loget¹», și că avea legături cu un Italian din București, Ferrarini¹. Avem acum dovadă că și traducerea grecească o făcuse tot el.

Anume la Iena se tipăria în 1817 o versiune grecească din *Demetrio* al aceluiași poet italian²: Cartea e dedicată Vornicului

¹ *Ist. literaturii rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 434. Cf. Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Romania, studi e ricerche*, București 1916, p. 259 și urm.

² Δρῆμα Μεταστασίου, ἐπιγραφόμενον Δημήτριος, μεταγραφέν και ἕδη εἰς τὴν καθολικουμένην ἑλληνικὴν διάλεκτον μετὰ πινῶν ἄλλων ποιημάτων, ἐν Ἰέννῃ τῆς Αὐστρίας, 1817.

lordachi Slătineanu, ca unuia care «cunoaște firea dramei»¹. Și se spune lămurit, de necunoscutul editor, care nu e tălmăcitorul: «am găsit prilej fără știința ta ca să ȳcau copie din traducerea ta, ca s'o păstrez, precum Macedoneanul pe Homer în luptele strălucite ale gloriei sale»:

Ἐγὼ καιρὸν διώρισα χωρὶς τὴν εἰδησίην σου
 Νὰ πᾶρω ἐν ἀντίγραφον ἀπ' τὴν μετάφρασίν σου,
 Γιὰ νὰ τὸ ἔχω φυλαχτόν, καθὼς ὁ Μακεδόνας
 Τὸν Ὅμηρον εἰς τοὺς λαμπροὺς τῆς δόξης του ἀγώνους.

Nume ce par aromănești apar în două lucrări: «Rudimentele filosofiei etice» a lui Neofit Vamva² și mai ales altă carte de morală, după Marmontel³, de I. Baila⁴, publicată la Moscova, în 1812.

Dar, mai ales, în ce privește opera literară grecească a Romînilor din Balcani, e interesantă Gramatica franceză — în relație și cu legăturile Macedonenilor în Franța — a lui Mihail P. P. Ștefan Partzula⁵, din Clisura, apărută, cu cheltuiala lui Vodă Caragea, la Viena, în 1814. Vom da la urmă lista, extrem de bogată, a prenumerațiilor.

Rolul în Eterie al doctorului Hristari, al aceluiași Caragea și al urmașului său, Alexandru-Vodă Suțu, e cunoscut, ca și ostenele sale de traducător (a dat un *Brutus* după Voltaire, un opuscul moral⁶). Una din opere, aceasta din urmă⁷, se află între cărțile grecești de la Ploiești.

Semnalăm și aceia că o culegere de mărturii critice privitoare la istoria Ateiei, apărută pe la 1830⁸, e dedicată, în același timp, lui Ioan Capodistria, președintele Greciei înviate, și unui Mitropolit Ignatie, «președintele Eteriei Philomusilor»⁹, care e Vlădica de Arta pus de Rușii ocupației de la 1806 la 1812 ca Mitropolit la

¹ Τοῦ δράματος τὴν φύσιν.

² Στοιχεῖα τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς ὑπὸ Νεοφίτου Βάμβα, Veneția 1818.

³ Ἰθικὰ διηγήματα.

⁴ Μπαῖλα.

⁵ Παρτζούλλα.

⁶ *Ist. lit. rom*, II, pp. 47, 50.

⁷ Στοιχειώδες σύγγραμμα περὶ ἠθικῆς καὶ εὐδαμονίας (Viena, 1816): doctorul iscălește M. Χρησταρῆ.

⁸ Ἀττικὰ ἢ ἀκλογαὶ ἐκ τῶν ἱστορικῶν καὶ βητέρων τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν συντείνουσαι.

⁹ Προστάτου τῆς Ἑταιρείας τῶν φιλομούσων.

București, pentru ca apoi să se așeze alături de Vodă Carageă, la Pisa, în așteptarea vremurilor.

În sfârșit când, la 1832, se făcu la München o slujbă în biserica grecească pentru regele Eladei Othon, discursul festiv al lui Anastase Gheorghiadē Leukios a fost publicat de Constantin baronul Belu¹, în Viena, la 1833².

Știam că Eliad, unit cu frații Cristidi, a întemeiat și o tipografie grecească la București, în care a dat și o traducere în patru volume, foarte elegante, a lui *Gil Blas* de Lesage. Iată și alte lucrări apărute în același *νεοσύστατον τυπογραφείον* (afară de cutare Acaftist):

La 1828 apare acolo o *Συναπτική γενική ιστορία*, din germana lui G. G. Bredow, de Ioan Skarlatos, fără a se pomeni proprietarii tipografiei. Dimitrie Villiu (Βιλλιου) din Chios publică la Eliad — fără tovarăși — în 1834, un Lucian.

O Istorie a Grecilor moderni, de la 1453 până în ultimele timpuri, din limba franceză, cu adausuri de Anastase Gheorghe Constandă³, apare la Eliad și la frații Hristidi în 1838.

În sfârșit să menționăm informațiile privitoare la Atanase Hristopulo, poetul, care sînt cuprinse în anul 1864 din *Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον*, despre care ne-am ocupat în memoriul despre căpitanul Iordachi.

Se arată că el a învățat la marele dascăl Lambru Fotiadi și că s'a învrednicit de simpatia deosebită a acestuia. Alexandru-Vodă Moruzi, prețuindu-i învățătura, îl iea ca pedagog pentru copiii lui, și astfel el întovărășește pe acest bun Fanariot și la Constantinopol, ajungînd chiar prietenul lui. Cu dînsul merge și în Moldova. Cînd rosturile domnești ale acestui d'întăiu patron se isprăvesc, el trece apoi în Țara-Românească, pe lingă Vodă Carageă. Aici el ar fi fost alcătuitoarul cunoscutei condici de legi, spune autorul articolului, Tri. Bastas⁴. La 1832 se duce în Gre-

¹ Κωνστ. Μπαράνου τὸν Μπέλιου.

² Λόγος ἐκφωνηθείς ἐν τῇ κατὰ Μόναχον τῆς Βαυαρίας τῶν παροίκων Ἑλλήνων ἐκκλησίᾳ τῇ 6^ῃ 18 Νοεμ. 1832.

³ Ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας τῶν νέων Ἑλλήνων, ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

⁴ Ἐν τῇ Βλαχίᾳ ἔκαμε τότε τὸν πολιτικὸν κώδικα, μετὰ τὸν ὁποῖον μέχρι σήμερον δικάζονται.

cia, dar, de frica bolii molipsitoare, revine în părțile noastre. Moare la 1847¹.

II.

Venim acum la însemnări.

Cea mai veche pare a fi iscălitura lui Hrisant ieromonahul¹ pe o *Synopsis* de cronograf tipărită la Veneția (foaia de titlu e ruptă; pare o ediție din veacul al XVII-lea). N'ar fi imposibil să fie mâna lui Hrisant Notara, vestitul Patriarh ierosolimitan și supraveghetor al vieții religioase și culturale grecești la noi.

Pe o *Σταχυολογία τεχνολογική* a lui Visarion Macri (Veneția, 1780) cetim: Ștefan Rudeanul.

Pe *Λόγοι τῶν ἀπικῶν ῥητόρων* de Neofit Duca (Viena 1812) se cetește această cugetare: «Pizma veche aduce osîndă nouă».

Pe *Στοιχεῖα τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς* a lui Vamva (Veneția 1847): «O dohtorie de friguri: 4 dram. chină, 4 nucșoară, 4 scortîșoară, 4 cuișoară, 2 sare de Englitera (acestu-i pentru om mare, iar pentru copii, pe jumătate). Învățătură cum au a să face: pî-sîndu-le, să le puie într'un pahar cu miere albă curată, să le facă un fel de magiun și, în zioa care este să-l prinză, să ei cîte o linguriță de dulceață la fieșce ceas: 829, Oct. v. 25.»

Dar de mai mare folos sînt listele prenumeranților decît aceste iscălituri răzlețe, care se adaugă la acelea pe care le-am dat în memorii anterioare.

La Gramatica lui Partzulla Arominul găsim ce urmează:

București: Vodă, beizadeaua Costachi Caragea, Mitropolitul, episcopii Nectarie de Rîmnic, Costandie de Mira, arhieriei Neofit de Mira, Lavrintie de Hrisopole, *Charles Ledoux, consul de France*, boierii Costandin Filipescu, Gheorghe Arghiropol Banul (ginerelul lui Caragea), Marii-Vornici Bărbuceanu Văcărescu, Mihail Manu, *Gheorghe Slătineanu* (traducătorul lui Métaștasio), Alexandru Filipescu, Marele-Postelnic Dimitrie Manu, *Marele-Cămăraș Alexandru Mavrocordat* (șeful de mai târziu al guvernului grecesc), Marele-Vornic Dimitrie Racoviță și Marele-Logofăt Mihai Racoviță,

¹ O ediție a operelor lui a ieșit, *Λογικά τοῦ εὐγενεστάτου ἁρχ. Καμινάρη κρυίου Ἀθανασίου Χρηστοπούλου*, la Smirna, în 1835.

² *Χρυσάνθου ἱερομονάχου*.

Atanase Hristopulo (poetul), *Scarlat Grădişteanu*, *Hatmanii Nicolae Goleşcu* şi *Grigore Rali*, *Aga Constantin Goleşcu* («Dinu din Goleşti»), *Aga C. Rasti*, *Constantin Mihalescu*, *Căminarii Mihai Cornescu*, *Gheorghe Rasti*, *Constantin Filipescu*, *Ştefan Bălăceanu*, *Comişii Constantin Arghiropol*, *Nicolae Suflu* (statisticianul şi autorul *Memoriilor*), *Gheorghe Văcărescu*, *Constantin Herescu*. Apoi *Ştefan Moshu*, *Constantin Bălăceanu*, *Iancu Slătineanu*, *Stolnicii Constantin Cornescu*, *Alexandru Vilară*, *Grigore Grădişteanu*, *Grigore Filipescu*, *Iancu Mavrodoglu*, *Păharnicii Dimitrie Slătineanu*, *Scarlat Cerchez*, *Constantin Creţulescu*, *Scarlat Stoienescu*, *Ioan*, *Serdarii Constantin Olănescu*, *Hristodul din Castoria*, *Anastase Takas* din *Macedonia*, *Gheorghe Creţulescu*, *Medelnicerii Tudor Rădulescu*, *Spiridon*, *Ioan Stoienescu*, *Hristodor Lapadi*, *Slugerii Dimitrie Popliceanu* (tipograful), *Constantin Tragudianos* (un actor?), *Petrachi Dimitriu*, *Nicolae Chişescu*, *Iordachi Bedulescu*, *Gheorghe Porumbaru*, *Gheorghe Calistrat*, *Alec Mincu*, *Ioan Rahtivan*, *Nicolae Trăsnea*, *Costachi Colţachi*, *Ioan Marcu*, *secretarul consulatului englez*, *Pitarii Ioan* şi *Bănică Rădulescu*, *Vistierii Eftimie*, *Pavel Petrescu*, *Anastase Carambula*, *treti-logofeţii Petrachi*, *Stanciu*, *Toma Mocănescul*, *Ştefan Basarab*, *Şătrarul Constantin Calistrat*, *Constantin Cernovodeanu*, *vătaful Pantazi* din *Rodos*, *Teodor Filip* din *Mitilene*, *Ioan Meniskos* (Mănescu?), *Clucerul Constantin Ioannu*, *Constantin al lui Ioan Cornescu*, *Constantin Maxim*, *Constantin Arcuda*, *Mihalachi Mărăşescu*, *Nicolae Mărăşescu*, *Constantin Ioan Logofătul*, *Mihai Clufescu*, *Mihai Stavrachis* al *polcovnicului*, *Ilie polcovnicul* (*tatăl lui Eliad?*), *Ioan Dimitzezos*, *Teodor Varzanos*, *Dincă Hagi Ioan*, *Constantin Racuţu*, *Ilie Racuţu*, *Constantin Darvari*, *Gomanos*, *Cuca*, *Constantin Fleva*.

Iată acum profesorii de la gimnasiul din Bucureşti (των ἐν τῷ ἱερρονικῷ γυμνασίῳ διδασκάλων): *Vardallah*, *F. G. de Laurençon*, *Chiriac Μήτσορα Πίνδος* (un *Mişura*, *Aromîn din Pind*), *Vasile Nicolau* din *Rusciuc*.

Elevii lor sînt (vezi o altă listă, pe 1812-3, în *Revista istorică*, IV, 4-10, pp. 111-2): *Ioan Papadopol*, *Constantin Ioannu* din *Creta*, *Dimitrie Pavlu Şătrar*, *Marcu lui Ioan Vidale* din *Tino*, *preotul Gherasim*, *Constantin Laţa* din *Cozane* (*Macedonean*), *Dimitrie Fară* din *Smirna*, *Dimitrie Budişteanu*, *Daniil Toma Πίνδος* (*Aromîn*), *Marcu Sava* din *Rusciuc*, *Atanase H. Gheorghiu* din

Arvanitohori și nepot τῶν ἀγίων Λουρασοῦ, Lambrou al lui Hristu Chrysochoes din Ianina, Teodor Chiriachidi din Rusciuc, Ioan Iosif din Smirna, Ioan Popov, Nicolae Gheorghiu din Ianina, Parascheva Hagi Ioannu din Siștov, *Dimitrie Greceanu, Ioan Suflu, Mihai Lăcusteanu, Alexandru Popescu, Zaharia Ardeleanul (Αρδελεών), grămaticii Teodosie și Toma Tituplis.*

() listă mult mai săracă decît cea de la aceiași școală din 1813. E de relevat prezența celor veniți de pe malul drept al Dunării (la acea dată erau numai doi). Arominii se află și atunci: Gheorghe Ioannu Moscopolitanul; un Cărpenișan e după nume Grec.

Vine apoi, din nou, lista «dascălilor ce se atla la școlile boierești»: Hristodul Ioannu, Gheorghe Anastasiadi din Zagora, Manuil Vlahidi, Hierophilios, Gheorghe din Filipopol, Ioan Economul, Ștefan Popovici (Πόπωβιζ), Constantin Teodoru din Adrianopol, Hristu din Arvanitohori, Constantin Hestiotes din Tricala, Ioan Chinopsi, ὁ ἐκ Δαυίνας, Ioan Peponas din Clisura (Aromîn), *Grigore Ardeleanul (Αρδελεών), Filip Moscu din Salonic, Dimitrie Canusi din Epir, Ioan Teodosiu Pop, Ioan Veledopulos din Styphne.*

Într'o carte din care am un exemplar stricat și pe care o vom aduce înapoi și pe urmă, în lucrarea lui Constantin Caraiani, *Θησαυρὸς Γραμματικῆς* (Buda 1797), mai găsim asemenea liste de profesori și elevi, și anume ca profesori pe Lambrou Fotiadi din Ianina, pe Constantin Ioannu, pe Gheorghe din Ampelakia, iar ca școlari: pe preoții Spiridon din Corfū și Ioan, pe Manuil Saris din Tenedos, pe Chiriac Pappa Ioannu din Castoria, pe Fotie și Nicolae Anastasiadi din Ianina, pe Dimitrie Gheorghyadi, pe Paraschevâ Papazoglu, pe Ioan Pappa Stoica, pe *Dimitrie Ghica (ὁ ἐν εὐγενέσιν ἑλληγιμος), pe Constantin Grădișteanu, pe Alexandru Filipescu, pe Gheorghe și Costachi Crețuleștii, pe Grigore Gheorgachi din Filipopol, pe Alexandru Comăneanu (Κομνηανός), pe Ioan Cîrlova (Καρλόβας), pe Ștefan Stoian din Arvanitochorion, pe Grigore Cialicoglu din Salonic, pe Hristodul Dimitriu din Ianina, pe Serghie Andreu din Meșovo, pe Antim ierodiaconul, pe Ioan Ioannu, pe Anastase Coridaleu, pe Manuil Ioan Furca (Φούρκας), pe Manuil Voicu (dascălul Voicu din vremea lui Lazăr,*

1 Τῶν εἰς τὰ ἀρχοντικὰ ἐνταξιομένων ἑλληγιμων διδασκάλων.

din a cărui bibliotecă am o traducere grecească după Molière), pe Costachi Maxim, pe Ioan Constantin Vameşul și pe Toma Nuşa (Νόσια).

La gramatica franceză subscriu și negustorii Gheorghe Sache-larie, Mihail Bălăceanu, Gheorghe Gazoti, Ioan Almalei, Andrei Eliad, Apostol Papazoglu din Salonic, *Giustimannu, Constantin Ar-cîschou, Frederic des Clémar, A. F. Schinel* (aceste patru nume cu litere latine), Ioan Răducanu, Teodor Ioan din Siştov, Nicolae Hristu din Arvanitochori, Constantin Dimopulo, *ὁ ἐκ Δακίνας*, Nicolae Teodosiu, Trandafir Stavri, Pandele Vasiliu din Salonic, Con-stantin Pigas, *Constantin Duma Braşoveanul*, Constantin Duca din vechea Pogoniană (Παγωνίης), Mihai Stereopulo, *Gheorghe Pop Mihail din Şatista*, Ioan Elefteriu Callipot, Constantin Teodor Ţincu, Di-mitrie Multacov, *Dimitrie Basaraba*, Leontie Caftangioglu, din Pelo-pones, Zamfir Dimitrie Sicu, Ioan Marchidi, *Nannis Hristodulo din Suli, Mărgărit Daniilidi*, Nicolae Gheorghiu Papadopol, Luca al lui Panaiotu Peru *Χρυσάκης*, Teodor Atanasie Poricioglu din Fili-popol, Constantin Voichiadi Cotriutzios (*Voicu Cotruţ*), Mihalachi Constantin Mală, Gheorghe Vasiliu, Panaiot Hristu Economu, Ioan Hristu din Siştov, Constantin Grigoriu din Arvanitohori, Atanasie Papadopol, Themasi Polizoi din Aryrokastron, *Alexandru Mihail ὁ ἐκ Βλακίας*, *Dimitrie Hristaridi de acolo*, Di-mitrie Papazoglu, Nicola H. Panaiot din Constantinopol, Gheorghe Ruca din Rapsane, Constantin Kalamenios, Dimitrie Vasiliu din Argyrokastro, Costachi psaltul, Vistierul Ioan Moshu, Con-stantin Grigoriu din Arvanitohori, Anton Pop din Arvanito-hori, Atanasie Gheorghiu din Siştov.

Numai din *Craiova* mai subscriu, pe lângă episcopul Galaction Caimacamul Nicolae Scanavi Postelnic, Grigore Teohari, Dimi-mitrie Temistoclid *Χαγκαρππίος*, *Gheorghe fiul logofătului Bibescu* (viitorul *Domn*), dascălul Triandafil din Pelopones, Mănuil din Lesbos, ceauşul vameş Constantin Constantin.

Într-o lucrare a medicului Mihail Perdicari¹, prănumeraţii sînt, între alţii, aceştia :

La *Viena* : Aromîinii C. *Ποσττογκίης* din Castoria, C. M. Duca din *Şatista*, Nicolae D. H. Mihail, tot de acolo, și geograful, istoricul, filologul *Dimitrie Filipide*.

¹ Προδοίχης εις τόν Ἐριθλον ἢ Δημοκρατηράλειτον (1817).

La București: Dionisie, fost episcop de Lydorikion, beizadea Grigore Ghica, boierii Grigore Brîncoveanu, Gheorghe Arghiropol din Constantinopol, Postelnicul Constantin Vlahuți din Ianina, Iacovachi Rizu, Grigore Filipescu, Dimitrie Racoviță, Marele-Vornic Petru Retoridi, Marele-Logofăt Gheorghe (Iordachi) Filipescu, cu fiii: Constantin și Manolachi, Logofătul Mihai Racoviță, cu fiul Alecu, Postelnicul Dimitrie Manu, cu fiii: Gheorghe și Mihail, Atanase Hristopulo Logofăt, din Castoria, Aga Nicolae Filipescu, Păharnicul Constantin Filăliți, Căminarul Constantin Manu, Ioan Manu, *Barbu Știrbeiu* (viitorul Domn), Serdarul Constantin Saigiu din Zagora, Polihronie C. P. Zagoreanul, Postelnicul Nicolae «Gornianos», Medelnicerul Atanasie P. Ghinos din Zagora, vătaful Constantin Buris din Salona, Alexandru Mavrocordat. Apoi medicii și dascălii, arhimandritul Sfântului Gheorghe Gavriil, cel din Văcărești, Gheorghe, egumenul de la Antim, cel de la Comana, Ignatie de Plătărești, Rali arhiiatrul, Serafim Βρετών, *doctorul Mihai Hristari*, *doctorul Constantin Caracaș din Kozane*, *Constantin Fleva din Nevesca* (Ναυσαίος), Constantin Filiti din Epir, Ioan Rasti, psaltul Rizu Πετροπάνου din Ianina, Gheorghe Ghenadie Anastasiu și Hristodul Klunaris din Zagora, I. Macri din Amplaca, *N. S. Picos* (autor de broșuri), D. N. Fotilas din Tesalia, Ștefan Ioan Popovici, Ioan Anastasiu din Zagora, Dimitrie Stavrinis din Cipru, Constantin Mundañiotul, Constantin Cordelas din Ampelakia, Zaharia Constantin din Neopatre, Ioan Chinopsi, Iosif din Epidamn. Și negustorii: Gheorghe Sachelarie, Ioan Gheorghe Nicolopulo din Smirna și Stamati Nicolopulo, Ștefanachi Mesinezis din Constantinopol, Chiriac Domantos, Constantin Zapaniotis, Lambru Resu din Zagora, Dimitrie Caraianopol, de acolo, Atanasie Ștetan Ruis din Tirnova Larisei, Gheorghe Triandafil din Zytsa, Velisarie Ciachiroglu din Zagora, Teodor Atanasiu, Ioan Hristodul Ναυσαίος, Ilie Nicolaidi din Salona, Duca Constantinu din Ianina, Constantin Manaris de acolo, Gavril Hagioglu, Andrei H. Eustratie din Tsaritsana, Ioan Veneti din Ianina, Adam Duca de acolo, Teodor Ioannu din Siștov, Dimitrie Ștefan Canusi din Epir, Dimitrie Alecu Ruset, Pashal Savopulo, Donat Koloros din Ianina.

La Constantinopol: Chiriac Vitali, Aromînul *Sterie Poțu* (Πέτρος) și acești doi din Mețovo: Chiriac Stamu și Pavel Stameron, Dimitrie Μπαρτυράνης ex Μυλσῆς, Nicolae Τζιμῆς, Gheorghe Pleșu,

(Πλέσσος), Constantin Zotos Paharnicul, Dimitrie Παττάκος, beizadea Costachi.

O serie de Aromîni urmează. La Beroe: dascălul Anghelachi din Nevesca (Νεβουσσαίος), la Nevesca însăși: dascălul Constantin Varlantas, Dimitrie Dregată și Anton Πλακιπλιούμερ, Teodor Gheorghiu, Anastase Antoniu, Constantin Diamanti, Dionisie H. Pop Mină, Zamfir Filipi, Zamfir Gheorghiu; la Seres: Chiriac Ștefan Ζαπέκος din Meșovo; la Ianina, Constantin Balamidi și Ioan Bozula (Μπόζουλα); la Corița episcopul Ioasaf, ierodiaconul Teofil, arhimandritul și dascăl Iosif; la Tsaritsana: Naum ιατρού din Voscopole; la Pesta, Dimitrie Liotta al preotului Eftimie din Șatista, Dimitrie Coce (Κότζα), Nicolae din Șatista, ca și Teodor Hristodulo, Anastase Zareli; Hristodul Στάλου e din Nevesca (ἐκ Νεβουσσας).

În sfârșit pe un *Epistolariu* din 1836 (cu foaia de titlu ruptă), din *București*:

Alexandru Ghica, Partenie Brătianu (Μπαρτιάνος ἐκ Δουκλίτζας), Pitarul Constantin Boerescu, Clucerul Costachi Poienaru.

La *Galati*: Constantin Curusi (Κουρούσις) din Meșovo. La *Ismail*: Dimitrie Ioan din Chios, Constantin Andreadis, Mihai Phokianos, Teodosie Cheladinó, N. M. Phokianu, Dimitrie Γάμερ, Anton Celebidachi, Teodor Chiriachidi, Gh. A. Mișu (Μήσου), Constantin Cuiungioglu, Gheorghe Sideri, Antonio Milanobich, Dimitrie Caravasile, Ioan Zygopulo, Panaiot Nalbantoglu, Atanase Mișu (Μήσου), Gheorghe Goneropulo, Gheorghe Κρασάς, La *Acherman*: Petru Mutafoglu, Constantin Temelidi, Constantin N. Codis, Panaiot Mutafoglu, Ioan Diamantidi, Panaiot Papadimitropulo, Ioan Stepanorites.

La *Seres*: Sima Symotas din Clisura.

În *eparhia Vellù* și *Pogoniana*: din Conița: Ioan Surla (Σούρλας) din Προϊστάρων, Notis protopopol din Στάτσηα, Hagi Vasile ἀπὸ Μόλιστα (Moloviște), Dinu Exarhu din Furca (ἀπὸ Φούρκα), Μέλως Stavru din Conița, Panaiot Zisu Tetta (Τέττα) de acolo, Papa Noti din Βλάχους τῆς Περγουανῆς, Hristu Νάτσι νερούλη τῆς Περγουανῆς, Costa din Τσαρκαπανά τῆς Περγουανῆς, Iani grămăticul din Φραστωνά τῆς Περγουανῆς, Vasile dia Βήραου τ. II, Costa Philios de la Țaraplana, Hristu Țavara (Ταυάρα) din Oslanița Pogonianeii, Μένολας din aceiași, Constantin Anastasiu din Mazarachi (ἐκ Μάζαρχίου) ¹.

¹ În Θησαυρός Προμηκευῆς al lui Constantin Caraiăni, închinat lui Alexandru

În stîrșit în *Gramatica Logică* a lui Pitzipios (Odesa 1834), se văd în Odesa chiar Hatmanul Teodor Balș, Anastase Μπούμπας¹, Gherasim Cupa (Κούπας).

La Ismail: comandantul Tucicof, Paul Psychari, Iacob M. Pitzipios, Luca P. Mavrogordatos, C. Cochino, Spiridon Mykonas, Giovanni M. Nicolae Coridalis, Atanase Mișu, C. Cuiumgioglu, Atanase Dimitriu, Atanase Fotinò, Spiridon Stasinopol, Anton Celepidachi, Chiriac Chirgusi (Κυργούσης), Mih. Fochianos, Gheorghe Sideris, Nicolae Eliade, Teodose Cheladinos, Ioan Chirgusi, Lazăr Hagioglu, Melanovitz, P. I. Toltzinov, Panait Navartoglu, Gheorghe Triandafil, Stamatelo Καρατάσης, Ioan Zigopulo; Hristu Nicolaidi, Atanase Fasu, P. Vaniotis, C. Panteleon, I. P. Sipois, Anton Cuvarepulo, Ioan Dimitrașcu, Gheorghe Papadopol din Corfù, Ioan Cardamilitachi, Constantin Hristovici, Ioan Chișeșis, C. H. Metaxà, Vlasie Christodulo Spartali, Balasis Lepturgos, Andrei Luvardos, Gherasim Vergotis, V. Stasinopulo, Constantin Μούβρας, Petru Nicolaidi Vardalah, Gheorghe Κρασάς. Petru Panaiotu H. Dimitriu din Trapezunt, Anton Hagioglu, Teodor Chiriachidi, Dimitrie Caravasile, ofițerul S. I. Mylonàs, preotul D. I. Mindru (Μόντρου), M. Cortazi, I. Mylenàs, preotul D. I. Mindru (Μόντρου), M. Cortazi, Gheorghe Πουλάκης, medicul carantinei Morozof, medicul Kraus, Nicolae Catacuzino.

Moscova: Atanase Μπούμπας. *Reni*: dascălul Petru Bărbat (Βαρβάτης) și fiul lui, Gheorghe, Petru medicul, Atanase Ξέρουλος, Gheorghe Buiucii, Petru H. Várnalis, Hristodor Muțopulo (Μουτζόπουλος), Simion Dimitriu, Grigore Alexiadi, Ilie Antoniu, Grigore Dimitrie Mițu (Μιτζού), Dimitrie N. Comnenos, Ioan Dropulo Ioan C. Davidoglu, Ioan Galanis, Cara-Athanasios, Ioan Mitachis, Hagi Evagheli Paschopulos, Anastase Panaiotu, Dimitrie Ianacopulo, Ștefan Κελεφάς.

Galați: Teodor Chiparisi, Ioan Levidi, Ioan Bastachis, Dimitrie Divanis, Gheorghe N. Caragiani, Ioan Panaiodoru, Simion Aprilovici, Constantin Nikoklis.

Moruzi, Buda, 1797, 2. vol. (cu o foarte frumoasă planșă de Polizoii, cu un școlar ce pare a fi un fiu al lui Moruzi) se întilnese între prenumerați Parisís Argyru din Șatista, Polihron din Milie, boier muntean, Triandafil Hagi Steriu din Meșovo, Triandafil Pațu Hristodul Constantin Δασκάλος din Șatista, Hristu Daru (Ντάρου) și Pavel Chișa (Κύσα) din Tokaj, etc.

¹ Un Ștefan Μπούμπας face a se traduce în aplă Σχολαστική Γραμματική (Viena 1808).

O ultimă observație. Între aceste cărți date de noi Grecilor găsim singura lu rare pe care ni-au dat-o în românește Sașii: «Preatenul seu voitoriul de bine al pruncilor și al tinerimii românești, o carte de cetire foarte folositoare, care pre sama școalelor și a norodului romanesc din nemție spre rōmanie au tradus-o I. Mecheși, paroh evanghelicesc de la Ruscioriu» (Sibiū, Hochmeister 1837). Prefața se încheie așa: «S'au scris la Ruscioriu lângă Sibiū, în zilele lui August 1887, de izvoditoriul».

Și o reflecție. Bogata producție literară grecească de până la 1830 arată și largul cerc de cetitori din tot Orientul și participarea la însăși opera de traducere și producere a scrierilor din Apus a tuturor elementelor răsăritene. *Elenismul era pentru ele o formă culturală.*

Creațiunea Eladei moderne a făcut din el o formă politică și, îndată, extensiunea lui a încetat. *El s'a definit, dar s'a împuținat.*

N. IORGA.

Orășelele din împrejurimile Bolgradului

La patru kilometri Nord de orașul Bolgrad, lângă stația de drum de fer Traian-Val, se găsește micul sat Tabac. Acest sat, populat de coloniști bulgari, astăzi nu se deosebește întru nimic de celelalte colonii bulgare, și între acestea satul Tabac apare ca una din cele mai vechi așezări din Sudul Basarabiei. El este așezat pe țărmul stîng al râului Ialpuh, la vărsarea acestuia în lacul cu același nume. Aproape lipsit de apă, ca majoritatea râurilor din stepa Bugeacului, în timpul verii, Ialpuhul se revarsă, acoperind cu apă albia destul de largă aci (până la 1 1/2 kilometri). Dimitrie Cantemir, Domnul Moldovei, în lucrarea sa „*Descriptio Moldaviae*“, scrisă în preajma anului 1716¹, deși omite Ialpuhul din numărul râurilor de stepă ale Basarabiei sudice, spune că, „dintre toate râurile care curg în Basarabia², numai Ialpuhul curge neîntreput³”.

¹ „Operele principelui Dimitrie Cantemir“, tom. II, *Descrierea Moldovei*, București, 1875. p. VIII.

² Prin Basarabia, Cantemir înțelege partea sudică a Basarabiei.

³ O. c., p. 8.

Spre partea de Apus și Răsărit, către albia Ialpuhului, se întinde stepa, alcătuiind în unele locuri văi și înălțându-se de-ăsupra albiei cu 40-60 metri. Rîul se așterne, încolăcindu-se ca un șarpe, în preajma povîrnișului ostic al stepei. Dar odinioară acest riu avea alt pat, trecînd aproape prin însuși mijlocul albiei. Despre aceasta stau mărturie rămășițele bine păstrate ale marelui pod de piatră, pe jumătate dărîmat la pămînt.

Construcțiunea acestui pod, cunoscut de locuitorii din împrejurimi supt numele de „evreiesc”¹, probabil, se raportează la un trecut îndepărtat, ceea ce reiese, mai întîiu, din faptul că nu s'a păstrat nicio urmă a vechii albii a Ialpuhului în preajma lui, și, al doilea, podul cel nou, de piatră, așa numit Canazirschi (după numele întemeietorului), care unește țărmurile actuale ale Ialpuhului, a fost construit după cum stă mărturie inscripția de pe el, în anul 1832². Această împrejurare ne silește să presupunem că aici a fost, încă din vremuri vechi, un oarecare drum, poate vre-o cale însemnată. / Central University Library Cluj

În preajma satului însuși, în partea de Nord, trece cunoscutul *Valul-lui-Traian*, tăind aproape perpendicular albia Ialpuhului. Rămășițele acestei vechi construcții se păstrează bine, chiar și prin albia Ialpuhului, care în timpul primăverii se acopere cu apă; chiar de departe se zărește linia dreaptă a acestui val: munca de veacuri a elementului apei n'a putut distruge această creațiune măreață a minilor omenești. Mai departe, la Apus de ruinele vechilor carantine rusești, pe vechea graniță ruso-romîna (până la 1877), valul se ridică grandios, șanțul lui ajunge 10-12 metri lărgime, ridicătura valului aproape aceiași lărgime, înălțimea ridicîndu-se peste teren, ajungînd în

¹ După tradiție, în preajma acestui pod a fost ucis un negustor evreu, după care podul și-a primit numele.

² De acest pod este legată o interesantă legendă, răspîdită în Peninsula Balcanică și Ucraina, despre zidirea femeii. Cînd se construia podul, lucrul rezultat din cursul zilei noaptea era surpat de valurile rîului. Lucrătorii hotărîră să zidească o femeie, și după aceea lucrul mergea bine, și podul a fost terminat. Până astăzi, după cum spun oamenii din partea locului, în timp de furtună, se aude gemetele femeii. Asemenea legende se găsesc în *Sud Ucrainichi*, tom. II, Vilno, 1857. pp. 119-21; B. D. Grincenco, *Etnografixeschie materialii*, V, pp. 131-3; Cernigov, 1895; N. Păsculescu, *Literatura populară românească*, București, 1910, pp. 188-92.

unele locuri până la înălțimea unui om. Prin creasta valului, pe aici trece un șanț puțin adânc, de lărgimea unui pas de om, cu grămezi de ruine, poate rămășițele temeiurilor zidului de piatră, care a putut trece pe alcătuirea lui. Străbătînd aproape un kilometru pe Valul lui Traian spre Răsărit de ruinele cîrantinelor menționate mai sus, te poți izbi de mari neregulate gîtlejuri ale ridicăturii lui, care aproape se învecinează cu valul în partea lui nordică: șanțul aici este mult mai adânc, ridicătura lui mai înaltă. Judecînd după întreg, aceste resturi sînt ale unor construcții, care, lămurit, au fost legate cu valul: poate vre-un punct întărit ale lui. În orice cas, nu se poate spunc că aici a fost vre-un orașel sau vre-o așezare mai mult sau mai puțin întinsă de oare ce aceste ridicături ocupă relativ o mică suprafață.

Ne mai făcînd nicio presupunere, să ne întoarcem la Tabac. Acest mic sat a fost odinioară o cetate turcească. În timpul răpirii Basarabiei de Ruși (1812), acest sat își pierduse de mult, după cum se pare, însemnătatea lui de cetate; cel puțin nicăieri nu găsim mențiune despre aceasta. Dar el, vădit, a fost unul din cele mai populate puncte ale Basarabiei sudice. Acest lucru îl arată împrejurarea că emigranții bulgari, după părăsirea Tabacului de către Turci, și-au ales acest sat ca centrul lor de căpetenie. Ei au hotărît să-i schimbe numele în orașul Bolgrad. Prin înaltul decret din 29 Decembre 1819, cererea lor a fost satisfăcută, deși Bulgarii găsiră mult mai potrivit pentru ei să zidească un nou oraș la patru kilometri la Sud de Tabac, pe pitorescul țărm stîng al lacului Ialpuh, cărui oraș îi dădură numele solicitat de ei pentru satul Tabac. Ce fel de combinațiuni au găsit Bulgarii ca să și clădească un nou oraș, ni este necunoscut, dar se știe că la început au fost construite clădirile publice: în parte casa în care acum se găsește Primăria.

Pe la începutul veacului al XVIII-lea, Tabacul era unul din cele mai mari orașe ale Basarabiei sudice.

Dimitrie Cantemir, în lucrarea mai sus arătată, vorbește despre el în modul următor: „Nu departe de gura Ialpuhului se găsesc urmele unui mare oraș vechiu, care,

în genere, era numit *Tint*. Ștefan-cel-Mare l-a ridicat din ruine, dar, în urmă, Turcii l-au dat la pământ în așa chip că în prezent abia se poate arăta locul unde a fost. Din ruinele lui s'a ridicat un alt oraș, în fața celui vechiu, care și acum înflorește și se numește Tabac, în preajma Mării-Negre (sic!), poate unde a fost vechiul *Aepolium* ¹.

În harta vechii Moldove, anexată la lucrarea lui Cantemir, Tabacul este însemnat, ca cetate, în rînd cu Chilia și Ismail. Prin urmare, cetatea Tabacul a fost întemeiată, dacă se ține în considerare vremea stăpînirii în Moldova a lui Ștefan-cel-Mare (1457-1504), la sfîrșitul veacului al XV-lea și începutul celui de al XVI-lea. Se pare că, afară de aceasta, acest oraș făcea mare comerț. Cunoscutul istoric român N. Iorga, în lucrarea sa „Chilia și Cetatea-Albă”, pune Tabacul în rînd cu Ismailul, Chilia, Cetatea-Albă și celelalte însemnate tîrguri ale Basarabiei sudice, și este de părere că, afară de Turci, au trăit în el Armenii și Evreii ².

Același învățat stabilește că drumul comercial spre Constantinopol și Peninsula Balcanică trecea prin apropierea orașului românesc Isaccea, așezat pe țărmul drept al Dunării, adică drumul trecea printre lacurile Cahul, de o parte, și Cugurluiu și Ialpuh, de altă parte ³. Prin urmare cei ce ar fi călătorit din vechea Cetate-Albă și din Tighinea sau, în general, din Bugeac către cunoscutul vad dunărean ⁴, drumul li-ar fi trecut prin fața Valului lui Traian de jos, în preajma aceluia loc unde acesta taie rîul Ialpuh, adică prin Tabac.

Prin urmare vechiul oraș Tabac era așezat pe calea comercială de uscat către Constantinopol și Peninsula Balcanică, și după poziția lui geografică trebuie să fi fost un tîrg central mai mult sau mai puțin însemnat. Prin aceasta

¹ *o. c.*, p. 20.

² N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății-Albe*, București, 1900, p. 264.

³ N. Iorga, *o. c.*, p. 264.

⁴ Este însuși acel vad prin care după tradiție și-a făcut drumul în Scitia Darius al lui Histaspes. Prin același vad necontenit au trecut armatele turcești, lătărăști și căzăcești. Prin acest vad au trecut Dunărea, în anii 1828, 1878 și 1916, Rușii; N. Iorga, *o. c.*, pp. 70, 72, 157, 175, 183, 185, 217, 231, 247, 251, 301, 330; C. Stamati, *Despre Basarabia și cetățile ei vechi* (rusește), în „Analele Societății din Odosa”, II, p. 810; A. P. C., *Impăratul Nicolae I-în în Basarabia* (rusește), în „Arhiva Rusească”, 1911, No. 4, pp. 638-45.

din urmă se găsește explicația și în ruinele vechiului pod de piatră peste Ialpuh, despre care am vorbit mai sus. Peste acest pod, caravane de negustori, scoborînd de la Cetatea-Albă și Tighinea, din Transnistriana, treceau pe termenul drept al lacului Ialpuh și mergeau către vadul dunărean din preajma Isacei. Orașul Tabac, găsindu-se pe parcursul unei treceri de la Dunăre, servia ca punct natural de oprire a caravanelor.

Totuși situația actuală a satului Tabac, chiar prin lipsa orișicăror urme de vechi construcțiuni, ne silește să gîndim că vechiul oraș se găsea în alt loc.

Faptul că Dimitrie Cantemir, după cum am văzut mai sus, crede că Tabacul se găsea pe termenul Mării Negre, nu spune încă nimic față de actuala situație a științelor geografice. El putu ușor cădea în eroare; după părerea lui și Ialpuhul se varsă în Marea Neagră. Posibil că Dimitrie Cantemir socotește lacul Ialpuh ca golf al Mării Negre. Ca temei la conjecturile noastre mai sus făcute, orașul Tabac trebuie să se găsească tocmai la vărsarea riului Ialpuh în lac, care pe vremurile acelea putea să fie navigabil. Examinarea împrejurimilor satului Tabac ne-a dus la ideea că vechiul Tabac se găsea ceva mai la Sud de actuala așezare a satului; el începea aproape de marginea sudică a satului, în preajma unei văi adînci (rîpe) și se îndrepta în direcțiunea Bolgradului de astăzi, ieșind către ridicătura netedă, unde acum se găsesc așa-numitele „cariere de piatră“. Dacă privim cu atenție în partea locului, ușor observăm că, începînd din valea care sfîrșește satul Tabac, în lungul drumului care duce la Bolgrad, relieful pămîntului (solului), care de departe pare neegal, este împărțit cu grămezi mărunte. Pe alocuri se ridică însemnate coline, une ori în șiruri de o potrivă și luînd direcția în apropierea termenului, cu o lungime pînă la un kilometru. Acesta e, fără îndoială, locul așezării vechiului Tabac. Lărgimea acestui orașel pe alocuri ajunge pînă la o jumătate de kilometru. Deci vechiul oraș Tabac a fost o colonie destul de însemnată pentru vremurile vechi. Afară de grămezi, resturi de tencuială, în colțul de Sud-Est al orașelului, unde, după cum am arătat mai sus, se

găsește „cariera de piatră“, se pot observa mari ridicături, care în genere ocupă o suprafață de cinci până la șase hectare. Această suprafață prin situația ei domină întreaga localitate, și, după cum ni se pare, acestea sînt ridicăturile unei întărituri poate, ale unei fortărețe. În orice cas, aceste ridicături n'au putut fi formate pentru extragerea pietrei, cu atît mai mult, cu cit spre Nord de ele se îndreaptă două șanțuri aproape paralele între ele: unul la distanța de aproximativ patruzeci de metri de la ridicătură, celălalt la o sută: acest lucru ni dă posibilitatea să presupunem că accesul în cetate era păzit de aceste șanțuri exterioare.

Noi credem că soarta vechiului oraș Tabac a fost aceeași ca și soarta aceluia oraș din care s'a format: din ruinele lui s'a alcătuit actualul sat Tabac, și apoi Bolgradul.

*

Cu mult mai interesant pentru arheologie este alt orășel, așezat pe țărmul drept al Ialpuhului, în fața stației de cale ferată Traian-Val. Acest orășel, lămurit, constituie înseși ruinele vechiului oraș Tintu, despre care vorbește Cantemir și care chiar este însemnat în harta din scrierea sa. Încă în al doilea volum al „Analelor societății de istorie și antichități“, în articolul „Despre Basarabia și vechile ei cetăți“, C. Stamati menționează limpede, de o potrivă cu Cantemir, acest orășel: „Dela Ismail“, se cetește aici, „urmînd drumul de uscat către Bolgradul actual, la gura rîului Ialpuh, care se varsă în limanul (*sic*) Ialpuh (poate vechiul Aepolium schimbat de Tatarî în Ialpuh), au fost încă rămășițe ale unei vechi cetăți, numită de Romîni „Tint“, și cred, de asemenea, că era cunoscută la Romani sau Daci supt numele de „Tanata“. Această cetate, clădită chiar pe însuși Valul-lui-Traian, a fost restaurată de către Romani și din nou dărîmată de către popoarele barbare. Apoi principele Moldovei Ștefan-cel-Mare a zidit-o din nou, dar Turcii au dărîmat-o și din materialul ei au constituit altă întăritură, numită de către ei Tabac, unde este astăzi Bolgradul. Cantemir pune Tabacul lingă Dunăre (*sic*); dar el era lingă capătul gol-

fului (limanului) Ialpuh, la douăzeci de verste de Dunăre ¹.”

Despre aceste ruine găsim de asemenea câteva date, neexacte, în capitolele din scrierea cunoscutului arheolog al Basarabiei N. I. Halipa, „*Date fundamentale istorice despre Basarabia*”, unde spune că, „întorcându-ne de la Ismail pe șoseaua mare (?) spre Bolgrad la gura râului Ialpuh, care se varsă în lacul cu același nume, întâlnim urmele — acum treizeci-patruzeci de ani încă foarte vizibil —, ale unei mari cetăți, pe care țeranii români o numesc *Tinta*, și care este poate însăși vechea *Tanata*, construită de Romani și restaurată de Ștefan-cel-Mare, dar mai târziu dăruită de Turci, cari din materialul cetății marelui Voievod român au construit cetatea Tabac, aproape de actualul Bolgrad. Cantemir însă scrie că cetatea Tabac a fost pe malul Dunării ¹.”

În sfârșit în micul capitol al lui Iacob Eberhardt în vremea din urmă se găsește o notiță vagă despre orașelul „care se află mai sus de orașul Bolgrad”.

Notăm mai întâiu mica neexactitate admisă de C. Stamatii și I. N. Halippa:

Cantemir, după cum am văzut prin expunerea conținutului din „*Descriptio Moldaviae*”, crede că Tabacul se găsește „lingă Marea Neagră”, și nu pe țărmul Dunării. Apoi urmele vechiului Tint se găsesc, nu între Ismail și Bolgrad, dar mai la Nord de acesta din urmă.

Cuvântul *Tint* sau *Tintul*, totuși, nu s'a păstrat de către orașelul despre care vorbim. El se întâlnește ca însemnare geografică, dar aplicat altei localități: adică la 20 de kilometri Nord-Est de orașul Bolgrad, în preajma satului Găvănos, se găsește o mică proprietate a lui Atanasie, care poartă denumirea de *Tintul*. După cum ni s'a spus, în acea localitate nu se găsește nicio urmă de veche colonie. Rămâne de presupus că Tintul despre care vorbește Cantemir se găsește în preajma localității care poartă și astăzi denumirea Tintul, sau el avea în vedere orașelul

¹ I. Halippa, *Osnovnaia istoričeskaia dannia k Bessarabii*, în „*Lucrările Comisiei arhivale ale guberniei Basarabiei*”, II, p. 15.

² *Pamiatniki starin i arh. nahodchi k Bessarabii*, 1912, p. 33.

care se găsește în preajma Bolgradului. Ținând samă de conservatismul nomenclaturii geografice, s'ar părea că suntem siliți să inclinăm spre prima presupunere, dar după scrierea lui Cantemir, care arată cu exactitate situația vechiului oraș (pe Ialpuh, în fața Tabacului, fără îndoială, s'a avut în vedere orașelul din preajma Bolgradului. La această părere ne silește să inclinăm încă și acea împrejurare că Țintul din preajma Găvănosului se găsește de la Tabac, după cum am văzut, la o distanță de douăzeci de kilometri, și, prin urmare, este cu totul greu de presupus că din această cetate să se fi alcătuit orașul turcesc Tabac, — fiind prea mare depărtare a unui oraș de celălalt.

Poate că în preajma actualei cetăți, cunoscută sub numele de Țintul, să fi fost în adevăr urmele vre-unui oraș cu aceeași denumire, și Cantemir să fi amestecat ruinele din preajma Bolgradului cu acel oraș. Altă explicație nu putem găsi.

Să trecem, totuși, la descrierea rămășițelor acestei vechi colonii.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Valul-lui-Traian, cum am arătat mai sus, merge pe valea Ialpuhului, de la stația cu același nume spre Apus, și se ridică mai departe pe povârnișul unui podiș nu prea înalt de stepă, ca apoi să se prelungească spre largă întindere a stepei. Cu cât acest val se înalță mai sus, cu atât devine mai măreț. Aproape de mijlocul povârnișului, creasta valului devine mai largă și mai înaltă, și șanțul mai adânc. În acest loc, chiar pe val a fost o oarecare întăritură, care era o mare construcție, după cum stau mărturie abundentele grămezi și pietre. De aici se începe orașelul, care se îndreaptă spre Nord pe o distanță până la un metru și jumătate; și din partea de Miazăzi a valului se văd mari coline în forme de sfere, dar sînt separate unele de altele, avînd un caracter sporadic, întîmplător. De asemenea la Miazănoapte, diferite forme de ridicături umplu tot povârnișul, începîndu-se aproape din valea Ialpuhului și ridicîndu-se până la creasta podișului, pe o distanță aproximativ de trei șferturi de kilometru. Partea de jos a povârnișului este cultivată în prezent, și numai alcătuirea solului vorbește de vechiul oraș. Partea

de sus a povârnişului, din cauza neregularităţii reliefului şi abundenţei grămezilor de pietre mărunte şi mari, probabil că n'a fost niciodată cultivată.

Ridicăturile încep chiar din preajma valului, mai întâi separate una de alta, apoi mai mult sau mai puţin constituind mase compacte. În mijlocul oraşelului, aceste ridicături sînt alcătuite într'o grămadă mare şi, în genere, avînd mai mult sau mai puţin forma unui gîtlej rotund. Aceasta este, probabil, partea centrală a fostului oraş, poate cetatea. În întinderea acestei părţi centrale a oraşului, judecînd numai după suprafaţa lui, e greu să stabilim planul lui, e greu de judecat unde era aşezată cutare sau cutare construcţie. Pe alocuri se găsesc chiar resturi de tencuială. Ori se văd grămezi mici de pietre: locuitorii de aici continuă lucrul, început încă de Turci, şi ieau pentru folosinţa lor pietrele, aceste urme ale unei mari construcţii din trecut. Fără nicio îndoială, acest oraş sau cetate a fost legat de o parte cu Valul-lui-Traian de jos, de alta, cu marele drum comercial care ducea la vadul dunărean.

Dacă Dimitrie Cantemir, încă la începutul veacului al XVIII-lea, spune că din oraş n'au mai rămas decît ruine, „astfel că e greu să se arăte locul unde a fost” şi dacă timpul şi mîna omenească pînă astăzi n'au putut şterge urmele acestei măreţe construcţii, ni putem închipui ce dimensiuni avea acest oraş. Ceva mai sus de oraşel, la treizeci de paşi de val, de spre Miazănoapte, se ridică o movilă destul de mare, de formă rotundă, care domină peste tot Ținutul încunjurător. Poate că şi această movilă să aibă legătură cu oraşul.

Ce oraş să fi fost acesta? Să fi fost vechiul Tanata, despre care pomeneşte în cartea a V-a Procopiu, puindu-l în numărul celor cinci oraşe vechi clădite de Iustinian, pe termenul stîng al Dunării, ca pază împotriva năvălirilor barbare¹? Noi nu ne însărcinăm cu judecarea acestui lucru. Vechi monede romane, care se găsesc din bielsug în împreji-

¹ Dimitrie Cantemir, *Cronicul vechimii a Romano-Moldoclahilor*, Bucureşti 1901, pp 155, 322.

muirile Bolgradului¹, ne silesc să presupunem că aici a fost un oarecare oraș roman. O examinare mai amănunțită a localității, săpături în domeniul orașelului și al Valului-lui-Traian ar da posibilitatea să fixăm la ce epocă culturală se raportează colonia, ce fel de popoare au trăit în ea, și cercetarea valului în alte locuri, în deosebi acolo unde se învecinează cu orașelul, urmele de întăriri și movilele ar pune sfârșit diferitelor păreri despre originea valului lui Traian, acest măreț monument al vechii culturi, și ar deslega în sfârșit această problemă istorică, interesantă din toate punctele de vedere.

ȘT. CIOBANU

Însemnări de prin biserici

Pe un Peuticostariu, la biserică din Buda-Mică (Dorohoiu):

«Să ș[ă] știe de când s'au schimbat zioa târgului aice, la Cernăuț; pără acum au fost Dumineca, iar de acum s'au rânduit să fie zioa târgului Joe, și era staroste la Cernăuț dum[nea]lui Paharnicul Imbou² și dum[nea]lui starostele Ilie Herescu, și era tálhari la ulițe pin codri, și făc[è] multă ucidere. Și am scris eu, Damian Holban³; 1772, Avgust 17.

Și mai departe:

... «Iar de la leat 1774 s'au pus zioa târgului să fie Vineri, din porunca ghinărarului nemțesc Splinbron⁴, fiind Paharnicul Imbou Staroste.»

(Com. păr. A. Dubău.)

Pe o Liturghie, idem:

«Arătare pentru aducere aminte... La anul 1818, Iulie 29, s'au sfîntit sfânta biserică de la Buda-de-gios, ce au făcut-o cu toată cheltuiala și osteneala sa dum[nea]lui Vistierul Dămian Holban.

¹ Am putat strînge o mică colecție de monede vechi romane, găsite în împrejurimile Bolgradului, dintre care cea mai veche se rapoartă la vremea Împăratului Domițian.

² Imbault de Manthay. — *N. I.*

³ Vistierul Damian Holban e fiul lui Constantin și nepotul lui Teodor Holban. Pe piatra de la mormînt (la biserică din Buda-Mică) e numit „biv Vel Ban”. Soția sa, Ilcana.

⁴ Splény, baron. — *N. I.*

La sfințire au fost Preosfinția Sa Irinopoleos chirio chir Eno-chentie și șesă iconomi, adică : iconomu[1] Ilie de la Botășeni, iconomu[1] Atanasă, tij de la Botășeni, iconomu[1] Metodie de la Cișmè, iconomu[1] Gheorghie de la Dorohoiu, iconomu[1] Atanasă și protopopu[1] de la Ținutul Herței, iconomu[1] Gheorghie Zuh, proin protopop de Herța, și alți mulți preoți și boieri.»

(Com. de același.)

Pe un Triod, idem :

«Această sfântă carte este dată la biserica lui Constantin Holban, unde este hramul tuturor Sfinților, la Buda-de-gios, și cine a fura-o de la biserica unde este dată, să fie blăstămat de Domnul Dumnezeu și de Maica Precista și de toți Sfinții. Și s'au dat din veleat 7262 [1754], Iuli 5.»

Pe un clopot, idem :

«Acest clopot l-au cumpărat Toader Holban la biserica din Buda-de-gios; 1782, Octomvrie 2.»

(De la același.)

Pe o Evanghelie, idem :

* «Să ș[ă] știe când m'au născut maică-mè pre mine, la cursul anilor 7258 (1750), Iuni 22. Ziua era Vineri, ceasul al 8-le, și era ploae și tunet mare.»

* «Eu, preutul Grigorie sin Vărtolomeiu ot Ban¹, am vândut această Evanghelie cu voe mè dumisale Neculai Holban, și pentru credință am iscălit. Veleat 7261 (1753), Iuli 8².»

* «Această sfântă Evanghelie au cumpărat-o fiu-meu Nicolai Holban în zilele Măriei Sale Costantin Mihai Cehan Racoviță Voivod de la preutul Grigorie sin Vartolomeiu ot biserica Banului din Eși, unde este hramul Uspenie, drept doisprezece lei bani noi, de la Zidire[a] Lumii 7261 (1753), Iuli 8 dni, și s'au dat la biserica noastră, la satul nostru, la Fundoae, unde este hramul Sfântului Nicolai...» Iscăliți : Paraschiva Holbăneasa, Nicolai Holban, Căpitan.

¹ Biserica Banu din Iași.

² După o altă însemnare, preutul Grigorie a cumpărat cartea, în 1752, „de la diaconita lui Sămion ot Bucium, în zece lei bani“; diaconul o avea danie de la „popă Anastasie de la mânăstirea Socola din vale“ (preteasa sa, Anastasia).

Pe un Miniăt, idem :

* «Acest Miniăt l-am cumpărat eu, Neculai Holban, la let 7270 (1762), meseța Iuli 8».

* «Să s|ă| știe de când s'au născut nene Neculai Holban, let 7208 (1699), Noemvri 23, într'o zi de Miercuri sara, și au răposat la velet 7283 (1775) April 17, într'o zi de Joi Mare, dimineată.»

* «Acest Miniăt, care iaste tipărit în Țara-Muntenească, în București, îmi iaste dat mie de părinți. Dumnezeu să-i pome-nească întru Împărăția cerească; și eu pentru mai mare credință m'am și iscălit. Vasilie Holban. 1769, Noemvri 26.»

* «Să s|ă| știe de când au adus Măria Sa răposatul în bună credință Vasile-Vodă pe sfânta Prepodoamna Parascheva din Țarigrad la Iași, și au așezat-o întru a Mărie Sale biserică Trei-Sfehtele, în strana cea mare, după cum să vede până astăzi, cu multă cheltueală nenumărată, 7148 (1640).»

* «Să s|ă| știe de când m'am născut eu, Vasile sin Neculai Holban, la veleat de la Întemeierea Lumii 7253 (1744) Sept., 15, într'o zi de Sămbătă după amiază, și era soarele fierbinte și aburê puțin vânt, iar de la Hristos 1744.»

* «Să s|ă| știe de când s'au născut soțul meu, Anița, la veleatu|l| de la Întemeierea Lumii 7265, iar de la Hristos 1757.»

* Să s|ă| știe de când s'au arătat steaua la Mezu-Noptii, când bătè, Moscalii cu Turcii la Hotin, și s'au arătat acè stea April 2 zile, și au ținut până la Septemvrie 2 zile, și s'au ascuns. La veleat 7277 (1768), Sept. 2. Vasile Holban, Ioan Holban. Steaua cea cu coadă se cheamă grecește comet.»

* «1775, Iuni 4. Într'o zi de Joi m'am căsătorit, de am luat pe Anița, în Joia ce să prăznuște Sfântul Ioan Novi de la Suceava.»

* 1777, Noemvri 14. Într'o zi de Marți, s'au născut fiica noastră Ștefănia, și într'acea zi au și răpausat, și s'au îngropat la schitu|l| Veronei.»

* «Să s|ă| știe de când s'au născut fiica noastră Ilencuța, la veleat de la Hristos 1783, Oct. 24, Marți spre Mercuri, Oct. 25, ca la trei ceasuri de noapte, în zilele luminatului și prea-înnălțatului Domnului nostru Alexandru Costandin Mavrocordat-Vodă, și s'au botezat la Noemvri în 5, într'o Duminecă, de părintele Calistru Stamati.»

* «Să s[ă] știe de când am venit în Culiceni și am intrat în casa cea veche, în veleat de la Hristos 1780, Februar 23, într'o zi de Duminică, în ziua lăsatului de carne. Vasile Holban »

* «Să s[ă] știe că la veleat 1787, April 7, au stricat pacea Împărăția Turcului cu Împărăția Moscalului, al patrule rând de la Petru Împărat.

1788, Sept. 18, într'o zi de Luni, au eșit Turcii cu Pașa lor Țir-Ali, din Cetatea Hotinului, și au intrat Nemții în Hotin, iar, când s'au lovit întâiu, au avut bătae Nemții și cu Turcii în Hotin, April 30, într'o Duminică.»

* «Să s[ă] știe de când au răpusat Preosfinția Sa părintele Dosofteiu, Vlădica de Rădăuț, la veleatu[l] de la Hristos 1789, Ghenari 22, într'o zi de Luni, dimineață, și s'au îngropat într'o zi de Vineri, Ghenari 26, în Cernăuț, în biserica Herescului.

Tot omul de supt soare,
Când îi vine vremea, moare.“

* «1789, Ghenar 20. Într'o zi de Sîmbătă, au răpusat Postelnicu[l] Gheorghie Goroveiu.

Tot omul de supt soare,
Când îi vine ceasul, moare.“

* «Să s[ă] știe veleatu[l] de când au luat Moscalii de la Vozie¹ o bucată de loc, unde era tătărăsc, dela Turci, până la Dubasari, în malul Nistrului, după cum să vede până astăzi. Leat 1791.

* Să s[ă] știe de când au luat Moscalii Țara Leșască supt stăpânire Moscalului, fiind în Țara Leșască Craiu Panatovschi. Leat 1792.»

* «Acest Miniat l-au cumpărat nene din Iaș, din Țirgu-de-gios, și cine ar îndrăzni să o fure, să fie neiertat de Domnul Dumnezeu și de 12 Apostoli verhovnici și de toți sfinții.»

(Com. de același)

Pr. D. Furtună.

¹ Oceacov, pe Nistru. - N. I.

C R O N I C A

În *România* de la 16 (29) Mart d. Stoica Nicolaescu atrage atenția asupra unei notițe dintr'o cronică interpolată a Terii-Românești în care se spune că acel care a adus capul lui Mihai Viteazul a fost, nu Radu Buzescu și Preda, soția lui, cari au pus piatra peste moaște, ci un Turturea Postelnicul, care avea legământ în această privință cu Mihai. El n'a putut căpăta și trupul.

Notița a fost tipărită de Gr. G. Tocilescu, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, vol. III, p. 245.

Cu acest prilej mai amintim că păr. Șt. Meteș, în recenta sa *Istorie a Bisericii ardelenae*, asigură — fără lămuriri — că s'a găsit acolo, în Ardeal, *piatra de pe trupul lui Mihai*.

* * *

Dobrogea în tradiția noastră istorică. — Vorbind despre intențiile lui Mihai Viteazul după lupta de la Gorosläu, Vistierul Stavrinov (Papiu, *Tesaur*, III, p. 317) spune că avea de gând să treacă la Turci, „să ieie Dobrogea și toată Serbia și să-și facă Domnie la Adrianopol“.

* * *

În noua sa lucrare despre *Istoria Bisericii Românilor din Ardeal*, păr. I. Lupaș se declară pentru vechea teorie a originii medievale a Bisericii din Alba-Iulia.

Textul citat de mine în 1904 îl crede a fi o „legendă“. De fapt însă, e chiar *declarația marelui Mitropolit Petru Movilă, un contemporan*, și ce contemporan !

La ea se adauge însă și alta. În adevăr, iată ce scrie Miron Costin în această privință (p. 254) : „De pe acele vremi are nume de-i zic : Mihai Craiu ; și au făcut și Episcopia la Scaunul Domnilor de Ardeal, în Bulgaria“. Ediția latină (Barwinski) spune : „episcopatus“, deci nu e vorba de ctitoria clădirii episcopale.

Mai poate exista îndoială față de această nouă și ponderoasă dovadă ?

* * *

Ca un adaus la cele spuse despre Români din Tesalia în cartea mea recentă, publicată în limbile franceză și română asupra Aromânilor, însemn că Vlahii Μοναχὸὶ εἰσὶν εἰσὶν sînt pomeniți și într'un act

de la 1549, privitor la mănăstirea Sf. Varlaam de la Meteore, în Duchesne et Bayet, *Mission au Mont Athos* (1874), p. 431: Κόπτος Ἀθῶνος ἐν τοῖς Μοναστηρίοις.

N. I.

* * *

Din *Basarabia* de la Chişinău culegem această importantă notiţă : „D-l Gh. Ghibănescu, profesor din Iaşi şi publicist, ni trimete, spre publicare în coloanele ziarului *Basarabia*, două scrisori de ale poetului moldovean C. Conachi, care a trăit pe vremea când se luase Basarabia de către Ruşi.

La 1822, pe vremea Eteriei, Vornicul Conachi, ca şi Mitropolitul Veniamin Costachi, se refugiase peste Prut, şi a stat toată vara lui 1822 în Chişinău.

Pentru cunoaşterea trecutului, când Chişinăul era loc de refugiu pentru pribegii din ţară, scrisorile lui Conachi aruncă o lumină.

Scrisorile sînt scrise către Păharnicul Iordachi Oprişan, de loc din Bîrlad, strămoşul fostului senator de Tutova, Oprişanu, proprietar în Cudalbi.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„Cu fericită sănătate mă închin dumitale, arhon Paharnice. Mai întîi cercetez pentru fericită sănătate şi petrecere dumitale, ce doresc ca de apururea să se afle întru toată bucuria şi mulţumirea. Apoi, fiindcă şi mai în trecutele zile am fost scris dumitale poftindu-te ca, viind vătăjii mei şi aducîndu-ţi niscaiva bani, ca să-i trimeţi la mine, să-i primeşti şi, sau prin cumnatul Alecu Calimah, de va fi acolo, sau prin gramaticul Vasile Cabolea, ce este şăzătoriu în Leova, să mi-i trimeţi, dar şi acum, găsind acest ocazion, nu lipsăsc iarăşi a scrie şi a pofti pe dumneata ca, precum până acum am cunoscut bunul proeresis al dumitali spre a mă îndatori, asăminea şi de-acum să fii cu silinţă şi sirguintă întru aceste ale mele interesuri, şi poate va veni vremea unde să mă cunoşti că am cunoştinţă la oameni. Aşa poftesc, arhon Paharnice, să trimeţi bani ce-mi vor aduce vătăfii mei, şi cum mai în grabă să mi-i trimeţi aici prin ipochimenurile mai sus arătate, căci de banii ce ştii că am primit, toţi s'au dus, fiind datorii de mai înainte la unii.“

II.

„Sluga dumitali, arhon Paharnice. Mulţumind pentru osteneala ce de iznoavă ai primit asupra dumitale pentru al meu enteres, astăzi, ce am primit înştiinţarea de la dumneata, nu lipsesc a şi răspunde. Eu sînt în hotărîre de a trece cît de'curînd (însă să fie de dumneata numai ştiut), şi pentru a mea spre aceasta

grabnica gătire îmi trebuiesc patru mii lei din banii ce sînt la dumneata, căci, fiind datoriu, nu pot scăpa fără a plăti, precum stii rînduilele de pe aici.

Așa dar te rog, dacă hotărîrea mea este plăcută dumitale, precum îmi scrii, ca numai decît să-mi proftacsăști acele patru mii lei prin gramaticul Capolea ce este la Leova, căruia i-am scris îndată să mi-i trimită, și de la care vei primi dumneata sănetul meu ce i-am trimis pe acești bani. Te rog, arhonor Paharnice, fără pic de întîrziere să aduci dumneata sau prin sigur ocazion să trimieți banii, sau la carantină, sau printr'alt mijloc de trecere ce va scrie dumitale gramaticul Capolea. Socotește că pentru atîta stau, și judecă cu cită nerăbdare aștept bani.

Al dumitale gata a sluji.

Conachi Vornic.

22 August 822,
Chișinău.

Vărul Petrachi este la țară; viind, îi vom spune cele scrisă.“

* * *

Din *Glasul Bucovinei*, no. 16, parohul Simion Rali, despre orașul Siretiu:

„Cetățuia lui Sas-Vodă, judecată după ruinele ce s'au văzut până nu demult, nu era un edificiu tocmai mare, ci era potrivită pentru adăpostirea a 50—100 luptători. Ea avea intrarea din spre Miazăzi, unde se afla și un șanț adînc de întărire, un fel de tranșee, peste care se așternea un pod, care se ridica în sus peste noapte sau la timp de primejdie.

Spre partea orașului, adecă spre Nord, era întărită cetățuia printr'o piezișătură de piatră.

În partea aceasta se aflau încăperile, în care petreceau locuitorii cetățuiei partea cea mai mare din zi, precum și sutrageria și bucătăria. După spusele bătrînilor acestui oraș, existau încă prin anii 1819-20 rămășiți de ziduri de înălțimea omului, din această cetățuie¹.

Aceste ruine se dărîmară însă succesiv de către vecini, și materialul lor se întrebuiță pentru alte scopuri. Piezișătura de piatră din spre Miazănoapte exista încă prin anul 1860, și un tîrgoveț întrebuiță prin anii 1880 pentru zidirea casei sale pedestalul sau fundamentul unui stîlp de poartă de la cetățuia lui Sas-Vodă².“

* * *

¹ V. Prelicz, *Altertümer der Stadt Sireth.*

² *Ibid.*

Știri nouă despre familia Conachi.

Cu privire mai ales la descendenții din Spătarul Gavril Conachi, fiul Marelui-Vornic Constantin Conachi, însemnăm următoarele:

Condicele de gospodărie ale familiei Conachi¹ cuprind însemnări de diferite venituri și cheltuieli a trei generații de Conachești, pe anii 1737—1810. Între acele însemnări s'au păstrat însemnate științe cu privire la relațiile de familie și viața culturală a acestui neam de boieri frunțași.

Din casă înstărită, cu avere păstrată în familie, o parte încă de la strămoșul Angheluță, din sec. al XVII-lea, Spătarul Gavril Conachi, în vara anului 1786, după moartea părinților săi, Marele-Vornic Constantin Conachi și Ileana, născută Catargiu, în „perilipsis“², arată moșiile ce au rămas moștenire la cei trei frați: Vornicul Manolachi, Spătarul Gavril și Constantin³. Averea se compunea, afară de case, din care una, în târgul Birlad, era cumpărată de Smaranda, strămoșa Spătarului, mori, vii, Țigani, vite, stupi și altă avere mișcătoare, din moșiile Drăghicenii, Bălăneștii și Tihuleștii, din Ținutul Tutovei; Țurcanii, Lieștii și Țăpenii, din Ținutul Fălciului; Calienii, Răfleștii, Lărgășanii și Telegeștii, din Ținutul Tecuciului; Pășcanii și Branîștea, din Ținutul Iașilor; Bălțații, din Ținutul Cevurluiului; Grameniții, din Ținutul Cernăuțului, și Coroncenii, din Ținutul Orheiului.

Moșia Lărgășenii, zestre a mamei⁴ Spătarului Gavril, la împărțirea averii părintești căzu în partea Spătarului, și își avea acesta acolo locuința de țară. Aici trăiră și creșură fiii săi Vasile, Ioniță, născut la 25 Februar 1778⁵, Costachi⁶ și Ileana, măritată în Octombrie 1802⁷. Tot aici învățară carte coconii Spătarului de la dascălii — cei mai mulți străini — tocmiți cu simbrie. Cel mai vechiu pomenit, *dascălul Ioan*, era tocmit cu simbrie de 300 de lei pe an. În condică se însemnează că a primit bani *din*

¹ Bibl. Acad. Rom., manuscriptele 4500—4513.

² Ms. 4506, fol. 148.

³ Mss. 4504.

⁴ Bibl. Acad. Rom., doc. ¹⁹/LXXXIX.

⁵ Ms. 4509, în titlu. Acesta în zilele lui Scarlat Callimachi era călugăr; Iorga, *Docum. fam. Callimachi*, II, pp. 41, 89.

⁶ Ms. 4506, fol. 93.

⁷ Ms. 4508, la sfârșit. Avea de soț pe Alexandru Callimachi; Iorga, *l. c.*

*simbria sa de la Iunie 1790 până la Ianuar 1792*¹. După dascălul Ioan se semnălează următorii dascăli :

Dascălul Gheorghie Grecul, din Maiu 1792 la Iunie 1794, tocmit ca să învețe pe copii franțuzește, cu simbrie de 400 de lei pe an².

Dascălul Vili Neamțul, călugăr, din August 1793 la Mart 1795, cu simbrie de 20 de lei pe lună la început, apoi cu 25 de lei și la urmă cu 30 de lei pe lună³.

Dascălul Lidu (Ledoulx), Franțuz, în 1793—Iunie 1794, când Spătarul a tocmit alt dascăl „franțoz“, cu simbrie de cîte 30 de lei pe lună⁴.

„*Antoni Măriaș (Mériage) Franțuzu*“, din Mart 1794, cu simbrie cîte 15 lei pe lună.

„*Constantin Franțozu*“, din August 1794 la Ianuar 1795, cu simbrie cîte 10 lei pe lună.

Dascălul Petru, din August 1794 la Iunie 1796, cu simbrie cîte 600 de lei pe an. Acesta, pe lângă dascălie, mai făcea și serviciul de casier în casa Spătarului, trecînd veniturile și cheltuielile casei în condicile de gospodărie.

Dascălul Inochentie, cu începere din Novembre 1794. În privința simbriei nu s'a așezat cu Spătarul, ci după osteneala lui să i se plătească, ca să învețe pe Vasile, iar pe Costachi și pe Ioniță de la 6 Decembre același an.

Dascălul Anania, din Mart 1795, cu simbrie de 700 de lei pe an.

Dascălul Daniil diaconul, tocmit la 17 Iulie 1794, cu simbrie de 200 de lei pe an, ca să învețe pe Ioniță și pe copila Ileana, iar în casa Spătarului a venit la 4 August, unde a stat în serviciu 3 ani și 6 luni ca dascăl. Asemenea și părintele Daniil, pe lângă dascălie, a făcut și serviciul de casier în casa Spătarului, în curs de mai mulți ani; până aproape de moartea Spătarului, ca om devotat și de încredere.

Dascălul Ioan Trapezuntios, din Septembrie 1797, cu simbrie de 700 de lei pe an.

Dascălul Ioan latinul, cu începere din Iulie 1797, cu simbrie de 550 de lei pe an. I s'a dat un acout de 100 de lei, cînd a purces la Lărgășeni cu copiii.

¹ Ms. 4.506, fol. 52 V-o.

² Ms. 4.506, fol. 52 V-o și 92.

³ Ms. 4.506, fol. 92^v V-o.

⁴ Ms. 4.506, fol. 93.

Dascălul Iosif Rătă latimul, din Februar la Iulie 1798, cu simbrie de 550 de lei pe an. Dă chitanțele de primirea simbriei în latinește și ungurește. Deși i se zicea și „Iosif Leahul“¹, el nu era Polon, ci Ungur sadea, lucru ce se constată din chitanțele lui, redactate în ungurește.

Dascălul Vinghirschi, din Septembrie 1798 la Februar 1799, cu simbrie cite 45 de lei și 33 parale: i s'au plătit pe cinci luni de serviciu, la 15 Februar 1799; lei 229 parale 5².

Costachi Conachi, fiul Spătarului, în Ianuar 1797, intră în școala din Iași, ca să învețe limba latinească și nemțească, unde „învață de la auditorul“³. Aici, pe lângă limbile străine, mai învață tînărul Costachi și istoria și geografia, cea ce reiese din însemnarea făcută în condică⁴ între 25 Februar și 8 Mart 1798: „lei 4 (dat) coconului Costachi Conachi pentru două hărți, una a Moldovei⁵ și alta chipul lui Alicsandru Machedon“⁶. În Novembre 1799 i se mai dau bani coconului Costachi să cumpere niște cărți⁷.

Spătarul Gavril tocmi și în Iași dascăli cu simbrie pentru copii săi: pe *Mihai Neamțul*, din August 1797 la Mart 1798, cu tomeală cite un galben nemțesc pe lună și trei părechi clubote nemțești, însă nu cumpărate de tîrg; ci să i le facă ciubotarul Rusul, care șede la Lărgășani, și pe *dascălul Ioan Grecul*, din August 1797 la Iulie 1798, cu simbrie de 700 de lei pe an⁸.

Costachi a învățat carte în școala din Iași până în vara anului 1800, cînd, împreună cu frații săi, a plecat la Viena pentru învățătura mai înaltă, întovărășiți fiind de dascălul Daniil⁹, cel care — ca om de încredere și casier — continua cu serviciul în casa Spătarului. Aici a petrecut la învățatură până în primăvara anului 1806.

Părintele Daniil dascălul, trimis de Spătarul ca să-i aducă copiii de la Viena, unde-și terminaseră studiile, în ziua de 5 April 1806 făcea pregătirile pentru drumul la Viena. Călătorește

¹ Ms. 4.507, fol. 354.

² Ms. 4.506, fol. 91 V-o.

³ Ms. 4.506, fol. 138.

⁴ Ms. 4.507, fol. 355.

⁵ De Rhigas, din 1797. — N. I.

⁶ Prețioasă indicație de veche stampă moldovenească.

⁷ Ms. 4.508, fol. 31 V-o.

⁸ Ms. 4.507, fol. 294.5.

⁹ Ms. 4.508, la sfîrșit.

până la Cernăuți, cu căruța, însoțit de slugile Petre Paladi și Tincă. Singur, din Cernăuți pleacă cu altă căruța peste Ilvov (*sic*: Lemberg), sosind la Viena, unde stă 52 de zile. Cumpără cărți pentru coconii boierești; între altele: 2 lexicoane nemțești, Istoria lui Tucidid cea nouă, Istoria Eladei¹ și trei tomuri din Schiller². Plătește chiria și vama pentru toate cărțile coconului Costachi, pe care le împachetase în lăzi, și plătește oamănilor pentru transportul lor până la corabie.

Se vede de aici că drumul de la Viena până la Pesta l-au făcut pe Dunăre. În luna lui August din acel an sosesc cu toții la Slobozia-Zorleni. Părintele Daniil cheltuiește în acest drum suma de lei 2.995 și 30 de parale. Din Viena cumpără, pentru suma de 2.843 de lei, un serviciu de argint pentru curtea boierească, și anume 2 table (tăvi) de servit la masă, 1 lingură mare, cîte 24 linguri, furculițe și cuțite, 2 solniți și 2 lingurițe pentru dulceață³. Frații Costachi și Vasile, întorși acasă, primesc bani pentru cheltuielile lor, pe care părintele Daniil îi trece în condica de cheltuieli a casei, unde pe ziua de 25 August însemnează că a dat coconului Costachi 2 lei și 30 de parale pe un „cuțitaș de condeiu“⁴.

Frații Costachi și Vasile fuseseră lăsați la studii în Viena, în purtarea de grijă a părintelui Ștefan Dunca și a arhimandritului Antim, avînd de profesor pe „Soiții“ (și „Suiții“), probabil Ștefan Szüts⁵.

Cocoana Mariuța, soția Spătarului, a murit la sfîrșitul lunii

¹ După Goldsmith, de Alexandridi. — N. 7.

² Amator al poeziilor lui Schiller, coconul Costachi, avea și el inclinare spre poezie, ca și vărul său primar Costachi Conachi, poetul de mai apoi, fiul Marelui-Vornic Manolachi Conachi. — Acesta deci, și nu poetul însuși, a fost la Viena și a scris rîvașul pe care l-am tipărit în „Neamul Românesc“ din August 1918. Tot de la el e însemnarea pe un indicator al cursurilor Universității vieneze, — descoperită de d. I. Bianu —: „A 20 octobris, Deo juvante, incepti wienensem Academiam in philosophia frequentare, 1800, 8-bris 18^a“.

Constantinus Konaky m. propria.

(*Wiener Universitäts-Schematismus für das Jahr 1800*, hggb. von Anton Philbois, Viena.

Între cei înscrși, Macedoneanul: „Joh-Nikolides von Pindo, in Wien“.)

³ Ms. 4.511, fol. 401-2.

⁴ Ms. 4.511.

⁵ Ms. 4.509, fol. 168, și 4.511, fol. 184.

Februar sau la începutul lunii lui Mart din 1798, pentru că în condică¹ se însemnează între 12 Februar și 13 Mart 1799 banii ce s'au cheltuit la grija „răposatei“² de un an. Pomenirile pentru răposata cocoană se fac și în anii următori³.

Spătarul Gavril Conachi, însoțit de slugile sale, la 16 Decembre 1806 sosește, peste Urziceni și Buzău, la București, unde stă până la 26 Ianuar 1807⁴, probabil în vre-o misiune politică.

Marele Spătar Gavril Conachi, fost mai apoi Mare-Vornic de Țara-de-sus, a murit la 22 Iunie 1811⁵, după ce, un an și ceva mai înainte, în luna Maiu 1810, își făcuse și testamentul⁶. El a fost înmormântat în biserica de pe moșia sa Lărgășenii, jud Tecuciu, — zidită de el în 1785 —, lângă soția sa, Măriuța. Pe clopotul ce-l cumpăraseră pentru biserică, puse simpla, dar frumoasa inscripție: „Auzi, Doamne, glasul robilor tăi Gavril și soției sale, Maria“⁷.

Iuliu Tuducescu.

* * *

Un croitor armean al Curții. Inscripțiile, păstrate în Arhiva Franciscanilor din Buda, ale vechii biserici catolice din București dau, între altele, mențiunea unui Armean, Serin (*Serinus*), adecă Șirin, croitor al Curții muntene. De loc din Constantinopol, ajunsese staroste al croitorilor armeni din Țara-Românească („collegii Armenorum sartorum in Valachia magister“). Muri orb, la 4 Septembrie 1739, în vîrstă de 45 de ani (Hurmuzaki, IX¹, p. 609).

Era, deci, o breaslă de croitori armeni, pe lângă a celor de țară?

* * *

În broșura *Castelul din Buia (Ardeal)* (Sibiu, 1919; editura ziarului „Renașterea Română“) se dă, după o introducere scurtă, vederea, întovărășită de explicații, a castelului din Buia, lângă Șeica-Mare, dat la 1598, cu un domeniu de nu mai puțin decît patrusprezece sate, lui Mihai Viteazul de Sigismund Báthory. În capelă s'ar mai vedea urme, de zugrăveală.

Execuția albumului e de toată frumuseța.

N. I.

¹ Ms. 4.508, fol. 19.

² „Soțului meu Măriuții“; ms. 4.505.

³ Ms. 4.511, filele 292 și 298.

⁴ Ms. 4.510, fol. 60-65.

⁵ Gh. T. Kirileanu, *Testamentul lui C. Conachi*, p. 7.

⁶ Iorga, *Docum. fam. Callimachi*, II, pp. 43, 93.

⁷ *Marele Dicționar geografic al României*, IV, p. 145.